

Enyi Wake, Nyenyekeeni!

Katika ulimwengu wa Wakristo wa kiinjili wanaozungumza Kiingereza – katika madhehebu yote – angalau kitabu kipya kimoja kila mwezi kinachapishwa kuhusu suala la jinsia na mada zote zinazohusiana nalo: jinsia, watu wanaobadili jinsia, ndoa, familia, utoaji mimba, unyanyasaji, ukatili wa majumbani katika ndoa za Kikristo, na kadhalika. Nchini Ujerumani idadi ni ndogo zaidi; watu wameridhika na hali ilivyo. Huenda ni vitabu vitatu kwa mwaka vinavyoshughulikia mada hii.

Mawimbi kadhaa ya dhoruba yanapita katika ulimwengu wa Kikristo. Hayo yanatosha kuwa sababu ya kuyakabili maswali haya upya katika kila kizazi, na kuelewa upya – kwa ajili yetu wenyewe, kwa ajili ya ndoa zetu na makanisa yetu – jinsi tunavyopaswa na tunavyoweza kuishi uhusiano kati ya wanaume na wanawake. Wakristo wanaongozwa na Yesu na mitume, na kwa hiyo na Biblia.

Kama inavyojulikana, Wakristo wengi wahafidhina wanauelewa uhusiano kati ya wanaume na wanawake, kwa ujumla, hivi: Adamu, na pamoja naye kila mwanamume, ana nafasi ya uongozi iliyo juu zaidi na yenye jukumu kubwa zaidi kuliko Hawa na kuliko mwanamke kwa ujumla. Kwa hiyo mwanamke ananyenyekea, na hana huduma yoyote ya uongozi kanisani, au ana chache tu. Hahubiri wala hafundishi. Haya ni mafundisho ya historia ya kanisa – si ya karne ya kwanza na ya pili, lakini kuanzia hapo hadi miongo michache iliyopita. Na wengi wanadhani kwamba hii ndiyo kweli ya Mungu, mafundisho sahihi na mwenendo sahihi wa maisha. Hakuna shaka kwamba sababu yake ni uaminifu kwa Biblia. Ni pale tu utawala huu wa wanaume unapohojiwa kimsingi ndipo mifumo ya fikra ambayo haikuonekana hadi wakati huo inapojitokeza.

Nchini Marekani mtazamo huu unatetewa na vuguvugu za karibuni kama T4G na Gospel Coalition, na zaidi ya yote na Wabaptisti wa Kusini (Southern Baptists) (The Danvers Statement). Grudem, Moore, Piper, Schreiner, Köstenberger, DeYoung, Keller, Carson, Storms, MacArthur na Strauch ni watu mashuhuri wanaoutetea mtazamo huu – ambao, kwa maoni yangu, ni wa makosa kabisa. Kwa muda mrefu mimi mwenyewe niliushikilia na kuufundisha mtazamo huu, na ninawaheshimu wengi wa ndugu hawa niliowataja na kazi zao za ufafanuzi wa Biblia. Tofauti yetu inahusu suala hili la mwanamume na mwanamke (na pia mafundisho ya Calvin wanayoyashikilia, ambayo hayahusiki hapa).

Nchini Ujerumani, mashirika na wachapishaji fulani wanajiona kuwa wameitwa kuwafuata viongozi hawa, kuyafanya upya madai haya na kuyauza kama kweli ya Biblia. Nitataja baadhi yao hapa; “uaminifu wao kwa Biblia” ninaushiriki mimi mwenyewe katika mambo mengi, lakini si katika suala hili la mwanamume na mwanamke: E21, EBTC, wachapishaji 3L, CLV, CSV, CV Dillenburg, Betanien n.k., makusanyiko ya Ndugu Waliofungwa (Exclusive Brethren) na ya Ndugu Huru, makanisa yenye asili ya Wajerumani waliotoka Urusi, kwa sehemu pia makanisa ya FeG na EFG, na makanisa yote yaliyoorodheshwa kwenye KFG.org.

Hati hii ina sura mbili kutoka katika kitabu cha Mwafrika Kusini Terran Williams, “How God Sees Women: The End of Patriarchy”. Yeye mwenyewe ni mchungaji wa kanisa kubwa. Hadi wakati fulani uliopita alishikilia mtazamo wa ukamilishano – yaani unyenyekevu wa mwanamke ndani ya ngazi za mamlaka, ingawa kwa namna ya wastani – na aliwafuata ndugu hao wa Marekani niliowataja hapo juu. Hadi alipoyachunguza tena maandiko ya Biblia kwa kina, akalazimika kuuacha mtazamo huu kabisa. Mimi pia nilipitia jambo linalofanana, au karibu sawa kabisa. Kutokana na hayo kimezaliwa kitabu kinachoangaza tena jambo hili, na kinachokanusha tu mtazamo huu wa mfumo dume na wa ukamilishano.

Hans-Jörg Ronsdorf, Aprili 2022, imeongezewa Oktoba 2026

Kitabu kizima sasa kinapatikana kwa Kijerumani

Terran Williams: Wie Gott Frauen sieht. Biblische Perspektiven jenseits von Macht und Tradition (Jinsi Mungu Anavyowaona Wanawake. Mitazamo ya Kibiblia Zaidi ya Mamlaka na Mapokeo). Kirche für Alle, 2026.

Kitabu cha karatasi, Euro 18.80 (ISBN 978-3-9826027-8-3): <https://www.amazon.de/dp/3982602785>

Kitabu pepe cha Kindle, Euro 9.80: <https://www.amazon.de/dp/B0HDPLZJ3C>

Zaidi kuhusu kitabu: <https://www.hans-joerg-ronsdorf.de>

Sura mbili zifuatazo – sura ya 8 “Enyi Wake, Nyenyekeeni” na sura ya 9 “Mungu Anayejishusha Kwetu” – ni maandishi ya toleo hili la Kijerumani.

8

Enyi Wake, Nyenyekeeni

“Wenzi wa ndoa hawako katika uhusiano wa ngazi za mamlaka, wala hawajatengana kama vitengo vinavyojitegemea, kila mmoja akifanya apendavyo. Badala yake, ndoa ni uhusiano wa kunyenyekeana.” Richard Hays¹

“Tunapaswa kuwaandaa binti zetu ili siku moja wawanyenyekee waume zao.” Hivi karibuni nilipomsikia mama mmoja akimwambia mke wangu maneno haya, yalinifanya nifikiri sana. Je, kweli nimfundishe

binti yangu Ivy kumnyenyekea mume wake siku moja? Suala la uongozi na unyenyekevu katika ndoa yangu mwenyewe ni la binafsi vya kutosha. Lakini ninapolazimika kufikiri ni mafundisho gani kuhusu ndoa ninayopaswa kuwapa watoto wangu, ninajiona nina wajibu mkubwa zaidi wa kufundisha yaliyo sahihi.

Ukamilishano wa Kipengele Kimoja

Ni wakati tu nilipokuwa nikitafiti kwa ajili ya sura hii na inayofuata ndipo nilipoliacha kabisa na kwa ukamilifu wazo kwamba mpango bora wa Mungu kwa ndoa zote unahusisha hata aina nyepesi kabisa ya mamlaka na unyenyekevu kati ya mume na mke. Kwa sababu ya yale niliyosoma katika Waefeso 5, kwa muda mrefu nilidhani kwamba uongozi wa kujitoa sadaka wa mume kwa mke wake unapaswa kuakisi uongozi wa kujitoa sadaka wa Kristo kwa kanisa lake.

Ukamilishano wa kipengele kimoja unashikilia kwamba wanawake wanaruhusiwa kuwaongoza wanaume kanisani na katika jamii, lakini wake wanapaswa kutekeleza aina fulani ya unyenyekevu wa upande mmoja kwa waume zao.² Kwa hiyo unatofautiana na *ukamilishano wa vipengele viwili*, unaodai mwanamke anyenyekee katika ndoa na kanisani. Inafurahisha kwamba wanatheolojia wengi na makanisa mengi ulimwenguni kote wanashikilia ukamilishano wa kipengele kimoja.³

Ninaweza kufikiri kwamba wakamilishano wengi wa vipengele viwili watakaosoma kitabu hiki watasadikishwa kuacha kuwazuia wanawake katika uongozi wa kanisa, lakini huenda bado wakashikilia aina fulani ya mamlaka na unyenyekevu katika ndoa. Kwa kuwa mimi mwenyewe nilishikilia msimamo huu kwa miaka kadhaa, ninauelewa vizuri.

Funzo langu lililoendelea la Waefeso 5 liliponifanya niache hata ukamilishano wa kipengele kimoja, inafurahisha kwamba jambo hilo halikuleta mabadiliko makubwa katika ndoa yangu. Kama nitakavyoeleza, niligundua kwamba katika ndoa yangu tayari nilikuwa, kwa kiasi kikubwa, mfuasi wa ushirikiano wa pande zote. Kwa maana ikiwa uzoefu wangu wa karibu miongo miwili ya ndoa umenifundisha jambo moja, ni hili: Ndoa ya wenzi walio sawa inapendeza zaidi sana kuliko ndoa ambamo mwenzi mmoja anaongoza na mwingine anafuata. Ndivyo ilivyo, licha ya misemo mingi mizuri kuhusu ndoa ya “Kikristo” ambayo mimi na wengine tumeihubiri mara nyingi sana, kama vile: “Mume anajitoa sadaka, mke anakubali; mume anaongoza, mke anafuata; mume anaanzisha, mke anaunga mkono.”⁴

Ingawa Yesu hataji hata kwa neno moja nafasi ya uongozi ya mume juu ya mke wake,⁵ Paulo anaonekana kuwa na mengi ya kusema kuhusu jambo hili, hasa katika Waefeso 5, kifungu ambacho ndicho lengo kuu la sura hii. Hii ndiyo mistari inayohusika (LUT – tafsiri ya Biblia ya Kijerumani ya Luther):

21 Nyenyekeaneni ninyi kwa ninyi katika kicho cha Kristo.

22 Enyi wake, wanyenyekeeni waume zenu kama kumnyenyekea Bwana. 23 Kwa maana mume ni kichwa cha mke, kama Kristo naye ni kichwa cha kanisa – yeye amelikomboa kuwa mwili wake. 24 Lakini kama vile kanisa linavyomnyenyekea Kristo, vivyo hivyo wake nao wawanyenyekee waume zao katika mambo yote. 25 Enyi waume, wapendeni wake zenu, kama Kristo naye alivyolipenda kanisa, akajitoa kwa ajili yake, 26 ili alitakase. Amelisafisha kwa kuoshwa kwa maji katika neno, 27 ili ajiandalie kanisa tukufu, lisilo na waa wala kunyanzi wala lolote kama hayo, bali liwe takatifu lisilo na lawama. 28 Vivyo hivyo waume nao wapende wake zao kama miili yao wenyewe. Ampendaye mkewe hujipenda mwenyewe. 29 Kwa maana hakuna mtu aliyewahi kuuchukia mwili wake mwenyewe; bali huulisha na

kuutunza, kama Kristo naye anavyolitendea kanisa. 30 Kwa maana sisi tu viungo vya mwili wake. 31 “Kwa sababu hiyo mtu atamwacha baba yake na mama yake, ataambatana na mkewe, na hao wawili watakuwa mwili mmoja” 32 Siri hii ni kubwa; lakini mimi ninaieleza kuhusu Kristo na kanisa. 33 Kwa hiyo nanyi pia: kila mmoja ampende mke wake kama nafsi yake; na mke amstahi mumewe.

Nilipokuwa nikishughulika na sura hii, nilikumbuka sentensi moja ya C. S. Lewis: “Wengi ... wanaona kwamba moyo wao unaimba bila kukusudia wanapokuwa wakipambana na maandishi magumu ya theolojia, wakiwa na kiko mdomoni na penseli mkononi.” Waefeso 5 ni maandishi magumu ya namna hiyo, yaliyojaa theolojia, ambayo nimekuwa nikiyashughulikia kwa miaka mingi. Kuna sababu tatu kwa nini nimeyashughulikia kwa bidii hivyo.

Sababu ya kwanza ni hii: Uhusiano wangu muhimu zaidi hapa duniani ni ule na mke wangu. Ninataka kulifuata neno la Mungu na kuitumia hekima ya Mungu katika ndoa yangu. Na kifungu hiki ni mojawapo ya maandiko muhimu zaidi ya Biblia kuhusu ndoa, kwa hiyo ninataka kukielewa vizuri.

Sababu ya pili ni hii: Usomaji wa kifungu hiki unaosema kwamba “mume anaongoza na mke anafuata” unapingana na uzoefu wangu mwenyewe na jinsi ninavyoiona tamaduni yangu. Niruhusuni nieleze zaidi: Nimemwoa mwanamke aliyesoma na mwenye uwezo kama mimi – na katika mambo mengi hata zaidi. Yeye anaweza kusimamia fedha vizuri kuliko mimi, na kwa sasa anapata pesa nyingi kuliko mimi; anaweza kutambua mahitaji ya kihisia na ya kivitendo ya watoto wetu vizuri kuliko mimi; na kwa asili anaweza kuongoza vikundi vya watu vizuri kuliko mimi. Tena, Mungu anaonekana kusema naye kuhusu familia yetu na huduma yetu kama vile anavyosema nami. Ninapojidai nafasi ya uongozi juu yake, jambo hilo linaonekana kwangu si tu kuwa la kiholela, bali pia kuwa ni kuuvunja uhusiano wetu na kuudharau uwezo wake. Nikiwa mkweli, inaonekana kwangu kuwa bora zaidi kufanya kazi pamoja naye *kama mwenzi aliye sawa nami*, kuliko kumpa uongozi wangu.

Sababu ya tatu iliyonifanya nishindane na kifungu hiki ni hii: Hata wafafanuzi bora wa Biblia wanafikia hitimisho tofauti kuhusu kile kifungu kinachosema, na wachungaji wanafikia hitimisho tofauti kuhusu jinsi ya kutumia imani zao katika ndoa halisi. Ingawa maneno yanaonekana rahisi mtu anapoyasoma mara ya kwanza, ukiyatazama kwa karibu, Waefeso 5 kinaibua maswali mengi kuliko majibu. Hebu tutazame tu mistari michache ya kwanza: Kwa nini Paulo anaanza maelezo yake kuhusu uhusiano wa ndoa kwa mstari unaohusu kunyenyekeana? “Kichwa” kinamaanisha nini? “Kunyenyekea” kunamaanisha nini? Je, neno “kunyenyekea” lina maana ileile katika mstari wa 21 (“Nyenyekeaneni”), wa 22 (Enyi wake, wanyenyekeeni waume zenu) na wa 24 (Kanisa linamnyenyekea Kristo)? Na kivitendo, inamaanisha nini kwa wanawake kuwanyenyekea waume zao “katika mambo yote”?

Nitayashughulikia maswali haya kwa kutumia tafsiri nne tofauti – au “mitazamo”. Kwa kuwa robo tatu ya kifungu cha Waefeso 5 inamhusu mume, nitaeleza kila mtazamo kwa kile kinachotakiwa kwa mume Mkristo. Mitazamo hii minne inamwona mume kama mfanya maamuzi (Mtazamo 1), kama mwenye kauli ya mwisho panapokwama (Mtazamo 2), kama mtumishi wa mwenzi wake aliye sawa naye (Mtazamo 3) na kama *paterfamilias* (baba wa nyumba) aliyekombolewa (Mtazamo 4).

Mtazamo 1: Mume kwa Kawaida Ndiye Mfanya Maamuzi

Huu ni mtazamo wa Wayne Grudem. Anaandika kwamba katika Waefeso 5:21, kwa maneno “Nyenyekeaneni”, Paulo hamaanishi kwamba Wakristo wote wanapaswa kuwanyenyekea Wakristo wote, bali tu kwamba Wakristo wote wanapaswa kuwanyenyekea wale tu walio na mamlaka halali juu yao. Kwa maneno mengine: Unyenyekevu unamhusu mke kwa mume, lakini hakika si kinyume chake.

Anasema kwamba “kichwa” katika maneno “mume ni kichwa cha mke” kinamaanisha “mwenye mamlaka juu ya”. Kwa mujibu wake, Paulo anawaagiza waume kuchukua uongozi juu ya wake zao, na anawahimiza wake kuukubali uongozi huo. Paulo anaposema kwamba mume anautoa uhai wake kwa ajili ya mke wake kama Yesu alivyofanya kwa ajili ya kanisa, maana yake ni kwamba anamhimiza mume si tu kumpenda mke wake, bali pia kumwongoza kwa upendo. Hatimaye, Paulo anaponukuu Mwanzo 2:24, asema Grudem, anaweka msingi wa mamlaka ya mume juu ya mke katika simulizi ya utawala wa Adamu juu ya Hawa kabla ya anguko.

Kuhusu matokeo ya kivitendo ya haya yote, Grudem anatueleza jinsi anavyoyatekeleza katika ndoa yake mwenyewe:

Katika kila uamuzi, mkubwa au mdogo, na bila kujali kama tunakubaliana au la, jukumu la uamuzi daima liko kwangu. (Ninazungumzia maamuzi yanayotuhusu sisi wawili, si maamuzi ya mtu binafsi ambayo kila mmoja wetu hufanya katika eneo lake la wajibu wa binafsi.) Siukubali mtazamo kwamba ukichwa wa mume unahusika labda mara moja tu katika miaka kumi, pale mume na mke wasipoweza kukubaliana. Kwa maoni yangu, ukichwa wa mume una maana katika kila uamuzi ambao wenzi hufanya katika maisha yao yote ya ndoa. Ikiwa kuna ukichwa halisi wa mume, basi kuna makubaliano yasiyotamkwa kwamba kitovu cha mchakato wa kufanya maamuzi kiko kwa mume na si kwa mke. Na hata kama mara nyingi kuna majadiliano mengi, na heshima na kujali kwa pande zote mbili vinapaswa kudumishwa, hatimaye jukumu la uamuzi liko kwa mume.⁶

John Piper anakubaliana kwa kiasi kikubwa na mtazamo huu. Anaikumbuka kwa furaha ndoa ya wazazi wake, ambamo kwa kawaida baba yake ndiye aliyefanya maamuzi:

Baba yangu aliporudi nyumbani, bila shaka yoyote yeye alikuwa kichwa cha familia. Yeye aliomba kabla ya chakula. Yeye aliita familia kwa ajili ya ibada ya nyumbani. Yeye alitupeleka shule ya Jumapili na ibadani. Yeye aliendesha gari. Yeye aliamua tukae wapi. Yeye aliamua twende kula chakula cha mchana kwa Howard Johnson's. Yeye alituongoza hadi mezani. Yeye alimwita mhudumu. Yeye alilipa bili. Yeye ndiye tuliyepaswa kukutana naye tulipovunja kanuni ya familia au tulipomkosea mama yetu heshima. Hizo ndizo zilizokuwa nyakati za furaha zaidi kwa mama yetu. Lo, jinsi alivyofurahi baba alipokuwa nyumbani! Aliupenda uongozi wake. Baadaye nilijifunza kwamba Biblia inaliita jambo hili “unyenyekevu”.⁷

Vitabu vingi maarufu vya Kikristo kuhusu ndoa vinashikilia mtazamo huu. Kimojawapo, kwa mfano, kinasema: “Mume ... ndiye anayewajibika kwa maamuzi muhimu nyumbani. ... Mke aliye wazi na mwenye kupokea hutoa kwa hiari ... uhuru wake kwa ajili ya upendo wake, kuthaminiwa kwake, ulinzi wake na mahitaji anayompatia.”⁸ Kingine kinakubaliana na maoni haya: “Huenda mwanamume ana wakubwa wengi nje ya nyumba yake, lakini nyumbani ana nafasi ya kutumia mamlaka kwa upole na kupata heshima anayostahili.”⁹

Kabla sijaendelea na mitazamo mingine, ningependa kusema hivi: Hadi miaka ya 1980, karibu wafafanuzi wote wa Biblia na Wakristo wote waliisoma Biblia kwa namna hii hasa. Kwa hiyo huu ni mtazamo unaopaswa kuchukuliwa kwa uzito.

Lakini nitakuwa mkweli: Njia hii ingeiua ndoa yangu! Nikiwa mchungaji, sijawahi kuushikilia mtazamo huu. Bila shaka Grudem na Piper wamepitia maisha tofauti na mimi. Hata hivyo, siwezi kuwazia uhusiano wa karibu ambamo mtu mmoja anafanya maamuzi yote, au mengi, yanayowahusu wote wawili. Ninafikia hitimisho hili: Ama wenzi wanaoshikilia mtazamo huu wanapendelea “ndoa ya kimapokeo” ya zamani kwa sababu ya malezi au utamaduni wao, au ndoa yao ina mume aliyezaliwa

kiongozi na mke aliyezaliwa mfuasi. Lakini si kila ndoa iko hivyo, na hakika si ndoa ya Julie na mimi. Ninafurahi kwamba katika miongo ya karibuni wachungaji na wanatheolojia wametoa aina iliyobadilishwa ya mtazamo huu. Wengine wanaiita “ukamilishano wa wastani”; mimi naiita “mume kama mwenye kauli ya mwisho”.

Mtazamo 2: Mume kama Mwenye Kauli ya Mwisho (Mara Chache)

Katika kitabu chao kinachouzwa sana, *The Meaning of Marriage* [Maana ya Ndoa], Timothy na Kathy Keller wanatetea aina nyepesi zaidi ya ndoa ya ukamilishano. Wanatoa sura nzima kuonyesha kwamba Paulo – tofauti na Grudem – anayaonyesha majukumu ya kijinsia katika ndoa kama kielelezo cha kunyenyekeana katika mstari wa 21. Akina Keller wanaeleza kunyenyekeana huko kuwa ni uamuzi wa kumtumikia mwingine kwa moyo wa unyenyekevu na kumpendeza:

Katika Wafilipi 2:2-3 Paulo anasema waziwazi kwamba miongoni mwa Wakristo “kila mtu kwa unyenyekevu amhesabu mwenzake kuwa bora kuliko nafsi yake”. ... Tunapaswa kuyahesabu maslahi ya wengine kuwa muhimu kuliko yetu wenyewe. Mahali pengine anasema kwamba hatupaswi “kujipendeza wenyewe”, bali “kila mmoja wetu ampendeze jirani yake, apate wema, akajengwe. Kwa maana Kristo naye hakujipendeza mwenyewe” (Warumi 15:1-3). Paulo anawataka Wakristo hata wawe *douloi* wao kwa wao (Wagalatia 5:13) – neno kwa neno: watumwa. ... Iwe sisi ni mume au mke, hatupaswi kuishi kwa ajili yetu wenyewe, bali kwa ajili ya mwingine. Na hiyo ndiyo kazi ngumu zaidi, lakini pia muhimu zaidi, ya mume au mke katika ndoa.¹⁰

Kwa mujibu wa mtazamo huu, kunyenyekeana kunapaswa kueleweka kwa pande zote mbili: Wakati katika mistari ya 22-24 Paulo anawahimiza wake kuwanyenyekea waume zao, katika mistari ya 25-29 anawaeleza waume jinsi wanavyopaswa kuwanyenyekea wake zao (kwa upendo wa kujitoa sadaka).

Licha ya kunyenyekeana huku, akina Keller bado wanaunga mkono nafasi ya mume kama kichwa. Wanafanya hivyo kwa kuhama kutoka kwenye maneno kuhusu mume anayenyenyekeana na mke wake hadi kwenye maneno kuhusu mume anayeyenyekeka “nafasi ya kiongozi-mtumishi”.¹¹ (Lazima niseme hapa kwamba matumizi ya neno “kunyenyekeka” mahali hapa yana walakini, kwa sababu yana maana tofauti na wazo la kunyenyekeana: Kuinyenyekeka *nafasi* si sawa hata kidogo na kumnyenyekeka *mtu*.)

Tunashukuru kwamba akina Keller wanatetea aina ya uongozi iliyo laini zaidi sana kuliko kile kilichoeleweka katika karne zilizopita kuwa unyenyekevu wa mke: “Pande zote mbili zisipoweza kukubaliana, lakini uamuzi lazima ufanywe, [mume] ana haki ya kupiga kura ya uamuzi na (kwa hiyo) kubeba jukumu kubwa zaidi kwa ajili ya uamuzi huo.”¹² Mahali pengine Timothy Keller anaeleza jambo hili kuwa ni haki ya mume “kubatilisha” pingamizi za mke wake kwa kuwa na “kauli ya mwisho”.¹³ Kwa maneno mengine: *Ni pale tu wanapotofautiana, na si katika maamuzi ya kila siku*, mume anapaswa kufanya uamuzi.

Kwa kuwa kwa muda mrefu nilikuwa mkamilishano wa “wastani”, mimi, kama wengine wengi wa mrengo huu, niliyatumia mafundisho haya kwa kusema, kwa mfano: “Mara moja moja, katika hali chache sana, uamuzi lazima ufanywe. Msipoweza kukubaliana, mke anapaswa kumwomba mume wake afanye uamuzi juu ya jambo hilo.” Rafiki yangu Alan Frow, mchungaji mkamilishano mwenye ushawishi Kusini mwa California, kwa mfano, anasema kwamba karibu maamuzi yote katika ndoa yake hufanywa kwa pamoja; anaendelea kusema: “Nimeoa kwa miaka 25, na katika muda huo wote mke wangu ameniambia mara tano tu: ‘Hatuwezi kukubaliana. Wewe ndiye kiongozi, kwa hiyo nenda ukamtafute Mungu.’ ”¹⁴

Katika ndoa yangu mwenyewe miaka ilipita bila mimi kuhitaji kutumia “mamlaka yangu ya kuamua”, kwa sababu daima tulipata muafaka. *Lakini maana yake pia ni kwamba “nafasi yangu ya uongozi” juu ya Julie, na wajibu wake wa “kunyenyekwa” kwangu, kivitendo havikuwepo katika maisha yetu halisi.*

Mashaka kuhusu Mfumo wa Kauli ya Mwisho

Kwa wakamilishano wengi wa wastani – mimi mwenyewe nilikuwa mmoja wao kwa miaka mingi – kazi ngumu ya kuurekebisha msimamo wao kitheolojia inaonekana haistahili jitihada. Karibu kila siku ya mwaka, namna yao ya ndoa ni sawa kabisa na ile ya wafuasi wa ushirikiano wa pande zote. Kwa kweli, huenda ningesikilia mtazamo wa akina Keller kwa muda mrefu zaidi (na ninawaelewa wengine ambao bado wanaushikilia), kama nisingeanza kujiuliza *kama hata aina laini ya mamlaka na unyenyekevu kweli ni mpango bora wa Mungu kwa ndoa zote*. Kwa kweli, nina hata mashaka matano mazito.

Kwanza: Tunapouonyesha unyenyekevu wa mke chini ya mamlaka ya mume wake kuwa ndio mpango bora, inakuwa rahisi zaidi kupuuza michango yake muhimu kanisani na katika jamii. Licha ya msimamo wa upole wa wakamilishano wanapositiza kwamba unyenyekevu wa mke unamhusu mume wake tu na si wanaume wote, bado wanalitumia jambo hili kutoa hoja kwamba wanawake, ambao wanapaswa kuongozwa nyumbani, hawapaswi kuchukua nafasi za uongozi kanisani.¹⁵ Frow, kwa mfano, anasema kwa usahihi kwamba majukumu ya ndoa ndani ya familia ni “kioo cha siri”¹⁶ cha uhusiano kati ya Kristo na kanisa. Ingawa anakubali kwamba wanawake wanaweza kuchukua kazi za uongozi katika jamii, anafikia hitimisho kwamba “katika familia ya Mungu kioo hiki cha siri kinapaswa kuonekana”.

Lakini je, kuruka huku kuna haki? Katika Waefeso 5 Paulo anasema kwamba umoja wa mume na mke ni “siri” inayoelekeza kwenye umoja kati ya Kristo na kanisa. Basi kwa nini wakamilishano wanadhani kwamba wana uhuru wa kuihamisha “siri” hii kwa jumla kwa jumuiya nzima, hivi kwamba wazee wa kiume wa kanisa kwa namna fulani wanamwakilisha Yesu kama mume (na kwa hiyo lazima wawe wanaume), wakati kanisa lote lililobaki linamwakilisha bibi arusi (jambo ambalo kwa ajabu linaacha mfano huo, kwa kuwa wanawake *na wanaume pia* wamo ndani yake)? Zaidi ya hayo, wazo kwamba wazee wa kanisa wanamwakilisha mume wa kanisa ni la hatari na si la kibiblia – hasa kwa kuwa ni wazi kwamba Yesu peke yake ndiye mwenye nafasi hiyo. Tukiufikiria zaidi mfano huu wa ndoa na kanisa, viongozi wa kanisa wangeweza tu, zaidi sana, kuchukua nafasi ya rafiki wa Bwana arusi Yesu, kama Yohana Mbatizaji katika Yohana 3:29.

Pili: Nilijiuliza kwa nini Paulo – kwa mujibu wa mtazamo wa ukamilishano kuhusu ndoa – angeuonyesha kuwa mpango bora ule mpangilio wa ngazi za mamlaka ambao ulitokea tu kwa sababu ya anguko, ambao matokeo yake Mungu aliyatangaza si kama ahadi, bali kama utabiri wenye msiba: “Naye atakutawala.”¹⁷

Tatu: Ninashtushwa tena na tena na jinsi unyanyasaji kati ya wenzi unavyotokea mara nyingi katika ndoa za Kikristo, kama ushahidi unavyoonyesha. Wanasosholojia kama Elaine Storkey wanashikilia kwamba haisaidii hata kidogo pale unyenyekevu wa mwanamke unapofundishwa kuwa kanuni iliyowekwa na Mungu. Hata waume wanaposikia kwamba wanapaswa kutumia mamlaka yao “kwa wema”, wazo la mamlaka ya kiume iliyowekwa na Mungu wakati mwingine huwatia moyo “kuamini, waziwazi au bila kujua, katika upendeleo na madai ya wanaume. Kwa hiyo wanaume hujidai haki za uhuru, hadhi na maoni ambazo hazihusu wenzi wao wa kike”.¹⁸ Isipokuwa ni waume waliotakaswa kuliko wote, kwa kuwa hawawaoni wenzi wao kuwa kweli ni sawa nao, wanaelekea zaidi kuwatendea kama walio duni – hata kama ni kidogo tu.¹⁹

Barani Afrika, ninakoishi, kiwango cha ukatili wa kijinsia ni cha kutisha kweli. Nimesikia habari za waume Wakristo wanaowapiga wake zao kwa sababu ya kutotii (na hata ya mchungaji anayempiga mwanamke wa kanisa lake kwa sababu hamtii mume wake). Zaidi ya hayo, baadhi ya tafiti²⁰ zinaonyesha kwamba fundisho la kutiishwa kwa mwanamke linaongeza uwezekano kwamba mke anayeteswa atabaki katika ndoa ya ukatili. Tena, makanisa wanayoyaendea kuomba msaada mara nyingi huwashauri wasijitenge na mtesaji wao. Nilijiuliza: Ikiwa fundisho hili ndilo mpango bora wa Mungu, kwa nini linaleta madhara mara nyingi hivi mara tu linapofika masikioni mwa Wakristo?

Nne: Ingawa ninaupendelea sana ukamilishano wa wastani kuliko aina yake kali zaidi, nililazimika kutambua kwamba ni uumbaji mpya kabisa. Ikiwa tafsiri inayoleta ndoa ya ukamilishano wa wastani ina umri wa karibu nusu karne tu, basi ni changa kuliko hata tafsiri inayoleta ndoa ya ushirikiano wa pande zote. Ingawa ninashukuru kwa ukamilishano huu mpya wa wastani wa mtindo wa akina Keller, lazima nikubaliane na wanatheolojia wakamilishano kama Grudem na Russell Moore wanapodokeza kwamba njia hii kwa kweli inafanana zaidi na ndoa ya ushirikiano wa pande zote kuliko na ndoa ya ukamilishano. Ikiwa usomaji wa makini wa maandiko unadai kwamba mimi ndiye ninayefanya maamuzi kwa kawaida na kwamba mke wangu ananinyenyekea, basi kwa kweli hatujawahi kuishi ndoa ya “kibiblia”, bali ndoa “inayounga mkono kunyenyekeana ndani ya ushirikiano wa ndoa wa wenzi walio sawa”, ambamo maamuzi hufanywa “kwa mchakato wa kutafuta muafaka” – hivyo ndivyo Moore anavyoeleza ndoa ya “kifeministi”, na hakika si ndoa ya “kibiblia” au ya ukamilishano.²¹ Ikiwa Grudem (na mtazamo wa kihistoria) ni sahihi, basi ama Mungu anataka nibadili mwenendo wangu na kufanya maamuzi zaidi kwa niaba ya mke wangu, au lazima nibadili theolojia yangu. Kuendelea kuishi kinyume na tunachokiamini kungekuwa ni kujipinga kwa wazi.

Tano: Kwa swali “Kwa nini mke anapaswa kunyenyekea?”, kwa maoni yangu hakuna jibu linaloridhisha. Mtazamo 1 huenda ukaonekana mgeni kwa wengi wetu leo, lakini kwa karne nyingi ulikuwa na mantiki kamili: Katika utamaduni na katika mafundisho ya kanisa, imani ilikuwa kwamba wanawake ni duni kuliko wanaume, na kwa hiyo wanahitaji kuongozwa kwa faida yao wenyewe. Lakini tangu miaka ya 1960 mawazo haya yamepitwa na wakati, katika utamaduni na kanisani pia. Sisi sote tunawajua wanawake wengi walio na akili zaidi na wepesi zaidi wa kufanya maamuzi kuliko waume zao. Kwa hiyo haiwezekani kwamba wao ni duni katika kufanya maamuzi. Basi kwa nini?

Akina Keller wana jibu kwa swali hili: “Jibu la swali hili ni swali jingine: ‘Kwa nini Kristo alimwachia Baba mamlaka?’ ” Kwa maoni yao, unyenyekevu wa mke chini ya mamlaka ya mume wake unapaswa kuakisi uhusiano kati ya Kristo na Baba. Lakini kama nilivyokwisha kueleza katika sura ya 3 na 6, jambo hili linaonyesha vibaya uhusiano ndani ya Utatu. Zaidi ya hayo, linapuuza ukweli kwamba hakuna mahali popote katika Maandiko ambapo Mwana kumwachia Baba mamlaka kunalinganishwa na mke kumwachia mume wake mamlaka.

John Piper anatoa jibu jingine: Unyenyekevu wa mke Mkristo kwa mume wake unauonyesha ulimwengu unaotazama unyenyekevu wa kanisa kwa Kristo. Jambo hili linasikika zuri, lakini ukilitazama kwa karibu inaonekana kwamba linafanya kazi tu katika Mtazamo 1, ambapo mume anamwongoza mke wake kila siku ya maisha yao. Mtazamo 2 ni picha mbaya ya uongozi wa Kristo juu ya kanisa – ikiwa Yesu ni Bwana wetu, basi tunakubali uongozi wake wa kila siku, wala si mchakato laini wa kufanya maamuzi pamoja ambamo, mara moja moja tu tusipoweza kukubaliana, tunamruhusu Yesu kucheza turufu yake.

Ingawa wanatheolojia kama Keller na Piper wanajitahidi kutoa sababu za kitheolojia, wachungaji wengi, ambao mara nyingi wanafikiri kivitendo zaidi, wanaihalalisha mamlaka ya mume kwa hoja hii:

Kwa kuwa kila kitu chenye vichwa viwili ni dubwana, ni muhimu kujua mwishowe mzigo [wa jukumu] uko kwa nani. Lakini siwezi kuikubali sababu hii. Ninataka kueleza kwa nini.

“Mwishowe Jukumu Litakuwa kwa Nani?”

Je, katika uhusiano wa watu wawili ni lazima kweli mtu mmoja tu abebe jukumu daima, la sivyo ndoa itavunjika? Ninaelewa kwamba timu ya michezo inahitaji nahodha, jeshi linahitaji jenerali na kampuni inahitaji mkurugenzi mkuu. Lakini watu wawili walio katika muungano wa “mwili mmoja”, ambao kwa kiwango bora, kama Mwanzo 2:25 inavyosema, wanaishi pamoja “uchi”, yaani wakiwa tayari kwa makusudi kuonekana katika udhaifu wao, hakika hawahitaji kiongozi! Badala yake, wanapaswa kujitoa kikamilifu kupendana na kutumikiana kama wenzi walio sawa.

Love and Respect, kitabu cha Kikristo chenye ushawishi mkubwa sana kuhusu ndoa, kinaeleza hoja hii hivi: “Ndoa yenye vichwa viwili vilivyo sawa imehukumiwa kushindwa. Hii ni mojawapo ya sababu kuu kwa nini watu wengi hivi wanatalikiana siku hizi.”²² Lakini ushahidi wa dai hili lisilo na msingi uko wapi? Ningependa kusoma tafiti zaidi kuhusu jambo hili. Utafiti wa karibuni wa wanawake Wakristo 21,000, walioolewa na waliotalikiwa, wanaohudhuria kanisa mara kwa mara, unafikia matokeo yaliyo kinyume chake: “Wenzi ambamo mwenzi mmoja hufanya maamuzi – hata kama kwanza anayajadili na mwenzi mwingine na kuuliza maoni yake – wanatalikiana mara 7.4 zaidi kuliko wenzi wanaoshiriki mamlaka ya kufanya maamuzi.”²³

Wakristo wengi wanalijua jambo hili kwa hisia, bila kujali mitazamo yao ya kitheolojia. Kati ya maelfu ya waliohojiwa, karibu asilimia 40 waliamini kwamba mume ana mamlaka ya kauli ya mwisho, na karibu asilimia 60 walikuwa na maoni kwamba mke anapaswa kumpenda mume wake kwa kumnyenyekea. Hata hivyo, ni asilimia 17.3 tu ya wenzi wanaotenda kweli kwa namna ambayo mume ana kauli ya mwisho. Kinyume chake, asilimia 78.9 ya ndoa zinaendeshwa bila mamlaka ya kauli ya mwisho; yaani wenzi hufanya maamuzi pamoja, au huyasimamisha wasipokubaliana.

Hapa tunakabiliwa na matatizo mawili ambayo wachungaji kama mimi hawapendi kuyakubali. Kwanza: Kuna pengo kati ya imani na mwenendo wa watu tunaowaongoza. Wakristo wengi wanaamini kwamba mume ndiye anayefanya maamuzi au anayetoa kauli ya mwisho wanapotofautiana, lakini wengi hawatendi hivyo. Pili: “Ingawa wenzi wengi wa ndoa wa Kikristo wanaamini kwamba waume wana mamlaka ya kufanya maamuzi, *imani hii haikuwadhuru wenzi hao hadi ilipotekelezwa kivitendo.*” Je, wachungaji kama mimi wanapaswa kusesitiza kwamba watu wa Mungu waanze kutenda kile wanachokiamini, au tuhoji kile tulichowafundisha kuamini? Ikiwa mimi kama mchungaji kweli ninawatakiwa mema wenzi wa ndoa ninaowaongoza, lazima nikabiliane na ukweli fulani mgumu:

Wanawake wanapoona kwamba hawasililizwi na kwamba maoni yao si muhimu kama yale ya waume zao, uwezekano wa talaka ni mara 26 zaidi. ... Hata mwanamume anapomwuliza mke wake maoni yake, katika ndoa ambamo mume ana mamlaka ya kufanya maamuzi, kwa maana yenyewe maoni yake yana uzito zaidi kuliko yale ya mke. Na wanawake wanapoona kwamba maoni yao hayana uzito sawa na yale ya waume zao, uwezekano wa ndoa kuvunjika ni mkubwa zaidi.²⁴

Kinyume chake, kushirikiana kwa pande zote katika ndoa kuna faida zilizo wazi: “Kwa wenzi wanaofanya maamuzi pamoja, wake wanajihesabu kuwa miongoni mwa asilimia 20 ya ndoa zenye furaha zaidi mara nne zaidi kuliko kuwa miongoni mwa asilimia 20 ya ndoa zisizo na furaha zaidi. Tena, uwezekano wao wa kufikia kilele mara kwa mara katika tendo la ndoa ni asilimia 67 zaidi.”²⁵ Matokeo haya ya utafiti yanathibitisha kwamba ndoa bora (na zile zenye maisha bora ya tendo la ndoa) ni zile

ambamo matatizo hutatuliwa pamoja kwa makusudi, na ambamo wenzi wanapotofautiana huchukua muda na uangalifu unaohitajika ili kufikia makubaliano.

Ninaweza kuelewa kwamba kiongozi wa timu ya uongozi ya, tuseme, watu kumi, mara moja moja anaweza kulazimika kuwa mwenye kauli ya mwisho. Lakini tunapaswa kujihadhari tusihamishe mfumo wa kufanya maamuzi wa kampuni kwenye ndoa, ambayo ina watu wawili tu, wanaounganika zaidi sana katika ngazi ya uhusiano wa kibinafsi kuliko katika ngazi ya kazi, na waliojitoa kwa ushirika wa nafsi zao.

Zaidi ya hayo: Ni mara ngapi kweli wenzi hujikuta katika hali ambamo uamuzi muhimu lazima ufanywe bila wao kuwa na muda wa kufikia makubaliano? Kwa kawaida kuna muda wa kutosha wa kuamua. Au, vinginevyo, wenzi humwamini yule kati yao aliye na uhakika zaidi au mwenye ujuzi zaidi katika eneo husika. Ikiwa hata hivyo wenzi bado hawakubaliani, inaonyesha kwamba wote wawili wana uhakika na maoni yao. *Kwamba mume ashinikize msimamo wake hasa wakati huu ambapo maoni yanatofautiana kuliko wakati wowote, inaonekana kwangu kuwa suluhisho baya kuliko yote!* Je, hakuna njia kwa wenzi kulijadili jambo hili hadi wafikie muafaka? Hadi jambo liwe wazi, ni bora kuendelea na mazungumzo, na wakati huo mume na mke wanapaswa wote wawili kutafuta suluhisho bora katika maombi, kuomba ushauri kwa wengine na kujitahidi kumsikiliza mwingine kwa kweli.²⁶

Uzoefu wangu unanipeleka kwenye hitimisho hili: Nikitumia mamlaka yangu hasa pale mke wangu ana maoni ambayo ana uhakika nayo kiasi kwamba ananipinga, basi jambo hilo ni sawa na kuuhujumu uhusiano wetu. Tofauti na Alan Frow, anayekumbuka matukio matano ambapo mke wake alimwomba achezze turufu, mimi ninaweza kukumbuka tukio moja tu ambapo nilifanya uamuzi muhimu licha ya mashaka ya Julie. Lakini hata katika tukio hilo hasa, yeye aliamini zaidi uhakika wangu kuliko kwamba alikubali tu mamlaka yangu. Ninapofikiri hivi, ninakumbuka hali nyingine nyingi ambapo nilijaribu kufanya uamuzi wa mwisho kinyume na maoni yake, kisha nikakutana na upinzani wake mkali. Kwa bahati nzuri, kila mara nilimsikiliza, nasi tukauahirisha uamuzi wa mwisho. Nikitazama nyuma, ninaamini kwamba ningeiharibu imani yake kwangu kama ningejaribu kutumia mamlaka yangu licha ya mashaka yake yaliyo na msingi.

Kwa haya ninataka kusema kwamba nilipata mashaka mazito kuhusu Mtazamo 2! Kadiri ninavyozeeka, na kadiri ninavyowasindikiza wenzi wengi zaidi kama mchungaji na rafiki, ndivyo inavyokuwa vigumu zaidi kwangu kuyapuuza mashaka haya. Nimefikia hitimisho hili: Jinsi Julie na mimi tunavyoiishi ndoa yetu mbele za Mungu, na jinsi tunavyowafundisha watoto wetu kuwatendea wenzi wao wa ndoa na kutendewa nao, ni jambo la msingi kiasi kwamba ni bora kuukabili udhaifu hata wa mtazamo wa “mwenye kauli ya mwisho”, na kuwa wazi kwa tafsiri nyingine zinazowezezana za Waefeso 5. Nilipofanya hivyo, niligundua tena furaha ya kutosoma tu juu juu vifungu vigumu kama Waefeso 5, bali kuchimba zaidi, na kuuliza si tu maandiko yanasema nini, bali pia kwa nini yanasema hivyo na yaliandikiwa nani hapo mwanzo.

Mtazamo 3: Mume kama Mtumishi wa Mwenzi Wake Aliye Sawa Naye

Kabla sijauchunguza kwa kina mtazamo huu wa tatu, nilidhani kwamba bila shaka yoyote ni jaribio la kuyakwepa mafundisho yaliyo wazi ya Waefeso 5. Ninge kubaliana na Frow, anayeshuku kwamba nyuma yake kuna juhudi za “kupotosha” maandiko ya Biblia kwa tafsiri. *Hatimaye nilipouchunguza mtazamo huu kwa kina, nilishangaa kugundua kwamba kwa kweli unasadikisha* – si sarakasi za ufafanuzi, bali matokeo ya kazi ndogo ndogo yenye kuchosha, inayohitajika sana, ambayo ufafanuzi wenye msingi unaidai. Mwanatheolojia Philip Payne anatoa uchunguzi kadhaa kuhusu Waefeso 5 unaoonyesha kwamba kuna uwezekano mkubwa sana kwamba Paulo kweli analenga usawa na

kushirikiana kwa pande zote kama msingi wa ndoa, na si – kama usomaji wa juu juu unavyoweza kudokeza – uongozi na unyenyekevu.

Kwanza, Paulo anaiweka ndoa ya Kikristo katika muktadha wa kunyenyekeana. Kwa mujibu wa Payne, kuunganisha neno “kunyenyekoa” (kwa maana ya “kujiweka chini ya mwingine”) na neno la kurudiana “ninyi kwa ninyi” (Kigiriki: ἀλλήλοις, *allelois*) ni mojawapo ya mafundisho ya Paulo yaliyoleta mapinduzi makubwa zaidi katika jamii, na yenye ubunifu mkubwa zaidi kilugha. Mara nyingi neno “kunyenyekoa” (Kigiriki: ὑποτάσσω, *hypotasso*) katika Agano Jipya linamaanisha kujiweka chini ya mamlaka ya mwingine. Lakini kwa kuliunganisha na “ninyi kwa ninyi”, Paulo anaufanya unyenyekevu huu kuwa wa pande zote, na hivyo anahamisha maana yake kutoka kukubali mamlaka ya mwingine hadi kujiweka katika huduma yake. Jambo hili linalingana kabisa na kile Paulo alichokuwa amewaandikia Wakristo wa Efeso hapo kabla: Wanapaswa “kuchukuliana katika upendo” (4:2), “kuwa wafadhili ninyi kwa ninyi, wenye huruma” na “kusameheana” (4:32). Sababu anayoitoa Paulo ni kwamba tunanyenyekeana “katika kicho cha Kristo” (5:21 ELB – tafsiri ya Biblia ya Kijerumani). Jambo hili linaelekeza nyuma kwenye mwanzo wa sura, ambapo inaonyeshwa kwamba Kristo amejiweka katika huduma yetu: “Kristo naye alitupenda, akajitoa kwa ajili yetu, ... sadaka na dhabihu kwa Mungu, kuwa harufu ya manukato” (5:2).

Wakamilishano wakali wanaoshikilia Mtazamo 1 wanapinga jambo hili: Wayne Grudem na Kevin De Young wote wawili wanajaribu kuikanusha maana ya kurudiana – yaani kwamba mume naye anapaswa kumnyenyekea mke wake. Wanasema kwamba “ninyi kwa ninyi” linaweza pia kumaanisha “baadhi kwa wengine”. Grudem, kwa mfano, anataja matumizi ya neno hili katika “watu wauane wao kwa wao” (Ufunuo 6:4), na anasema kwamba maana yake ni kwamba “baadhi ya watu watawaua watu wengine”. Lakini kama mwandishi wa Ufunuo angemaanisha tu kwamba baadhi ya watu watawaua wengine bila wao wenyewe kuuawa, asingetumia neno “wao kwa wao” hata kidogo. De Young anataja maandiko mengine yanayotumia neno “ninyi kwa ninyi”²⁷, ambayo kwa maoni yake hayana maana ya kurudiana. Lakini ukiyatazama kwa makini, hakika yana maana hiyo, kama vile kila matumizi mengine ya “ninyi kwa ninyi” katika Waraka kwa Waefeso na katika Agano Jipya lote. Majaribio ya Grudem na De Young ya kuufanya unyenyekevu wa “ninyi kwa ninyi” uelekee upande mmoja tu (kutoka kwa aliye chini kwenda kwa mwenye mamlaka) yanashindwa. Hata wanatheolojia wakuu wa ukamilishano kama George Knight na Tom Schreiner wana maoni tofauti katika jambo hili.²⁸

Pili: Paulo anaeleza ni aina gani ya unyenyekevu anaoutarajia kutoka kwa wake. Kama ilivyokwisha kutajwa, kuna aina mbili za unyenyekevu. Kwa upande mmoja kuna *unyenyekoa wa kufuata amri* wa aliye chini kwa mwenye mamlaka, kwa mfano wa raia kwa serikali yake.²⁹ Kisha kuna *unyenyekoa wa kutumikia*, ambao, kama tulivyoona, ndio Paulo anaoumaanisha anaposema juu ya kunyenyekeana.³⁰ Wa kwanza ni wa upande mmoja na unaweza kudaiwa. Wa pili unaweza kuwa wa pande zote na daima ni wa hiari.

Paulo anapowaambia wake wawanyenyekee waume zao, basi anamaanisha aina gani ya unyenyekevu? Jibu letu kwa swali hili linategemea tafsiri tunayotumia. Tukifungua Biblia yoyote [ya Kijerumani], tunaona nukta mwishoni mwa mstari wa 21, kisha aya mpya kabisa inianza. Baadhi ya tafsiri hata zinaweka kichwa kidogo kati ya mstari wa 21 na 22, kwa mfano “*Mume na Mke katika Mpangilio wa Maisha wa Mungu*” (SLT – tafsiri ya Biblia ya Kijerumani). Lakini mgawanyo huu wa aya, au kichwa hiki kilichoongezwa, vinaficha jambo muhimu sana: *Katika Kigiriki hakuna nukta kati ya mstari wa 21 na mstari wa 22.*

Kwa kweli – na jambo hili lilinishangaza sana – katika nakala za kale zaidi za Kigiriki tulizo nazo, neno “kunyenyekaa” halipo kabisa katika mstari wa 22. Sababu ni kwamba mstari wa 22 unachukua kitenzi kutoka mstari wa 21.³¹ Maandishi ya Kigiriki yanasema neno kwa neno: “Nyenyekeaneni ninyi kwa ninyi katika kicho cha Kristo, wake [angalieni neno linalokosekana] kwa waume zao wenyewe ...”. Kwa maneno mengine: *Paulo anapowaambia wake hapa wawanyenyekee waume zao, anamaanisha aina ileile hasa ya unyenyekevu ambao waumini wote wanapaswa kuonyeshana*. Hasemi hapa kwamba wake wanapaswa kuwa chini ya waume zao kwa namna ya pekee. Badala yake, anamaanisha aina ya pili ya unyenyekevu [unyenyekevu wa kutumikia], ambamo wake huamua kuwatumikia waume zao kwa moyo wa unyenyekevu na kuwatendea mema. Analitumia neno “kunyenyekaa” mara ya mwisho katika sentensi ileile, ili kuelekeza kwenye unyenyekevu wa kanisa kwa Kristo. Kwa kuzingatia matumizi ya neno “kunyenyekaa” katika mstari wa 21 na 22, tunapaswa kulisoma jambo hili hivi: “Kama vile kanisa *linavyomtumikia Kristo kwa moyo wa unyenyekevu* katika kila jambo *na kuishi ili kumpendeza*, vivyo hivyo wake nao *wawatumikie waume zao kwa moyo wa unyenyekevu* katika kila jambo *na kuishi ili kuwapendeza*” (mstari wa 24).³²

Tatu, “kichwa” (Kigiriki: κεφαλή, *kephalē*) katika kisa hiki kwa uwezekano mkubwa sana hakimaanishi *mamlaka*, bali *chanzo cha uhai*. Katika Kijerumani cha kisasa, neno “kichwa” (Haupt) linasimama kwa maana ya mfano kwa mamlaka – mkurugenzi mkuu ni “kichwa” cha kampuni, afisa mkuu wa kikosi ni “kichwa” cha kikosi. Zaidi ya hayo, tunapowazia kichwa halisi cha mwili halisi, sisi watu wa kisasa tunadhani kwamba kichwa, chenye ubongo, ndicho kituo cha kuuongoza mwili. Kupitia mfumo wa neva kinatuma amri kwa mwili.

Lazima tujiulize Paulo alimaanisha nini alipolichagua neno *kephalē*, na wasomaji wake wa kwanza huenda walilielewaje. Wanatheolojia wa ukamilishano wanatoa hoja kwamba Paulo anamlinganisha Kristo aliye kichwa na mume, na hivyo anamaanisha mamlaka ya mume. Lakini hapa inapuuza kwamba Paulo, anapolitumia neno hili kama mfano, huenda hakuwa na maana hiyo akilini hata kidogo. Ndiyo, Paulo alielewa kwamba Yesu Kristo ana mamlaka juu ya kanisa na juu ya uumbaji, lakini anapomwita Yesu *kephalē* ya mwili, kwa kawaida anasisitiza jambo ambalo linahusiana na mamlaka, lakini halimaanishi kitu kilekile hasa. Katika Kiambatisho 3, “*Kephalē* (Kichwa) Inamaanisha Nini”, ambacho mnapaswa kukisoma bila kukosa, ninaeleza kwamba katika nyakati za Paulo neno hili, kinyume na dai la Grudem, kwa kawaida halikumaanisha mamlaka.

Paulo analipa neno hili maana gani katika Waefeso 5? Dokezo muhimu zaidi ni kwamba analitumia kama sehemu ya mfano wa ndoa – tena kama ubunifu mpya kabisa wa lugha: *Mume ni kichwa cha mke, aliye mwili wake*. Neno la Kigiriki la “kichwa” linatumika mara mbili tu kuhusiana na uhusiano kati ya mume na mke (hapa na katika 1 Wakorintho 11:3). Wataalamu wa lugha hawakubaliani kuhusu maana ya neno hili katika visa vyote viwili. Katika sura ya 6 ninaeleza sababu za msimamo kwamba katika 1 Wakorintho linamaanisha *chanzo cha uhai kinachostahili heshima*. Ni katika Waefeso 5 tu ambapo neno hili linatumika kuhusiana na mfano wa kichwa-na-mwili. Je, Paulo anatupa dalili zozote za kile anachomaanisha kwa “kichwa cha mke, aliye mwili wake”?

Ndiyo, anatupa! Muundo wa awali wa sentensi ya Kigiriki katika mstari wa 23, ambao kwa bahati mbaya umepotea katika tafsiri nyingi, ni huu: “Mume ni kichwa cha mke, ... Kristo kichwa cha kanisa, yeye mwenyewe ni Mwokozi wa mwili.” Katika Kigiriki inaonekana wazi Paulo anamaanisha nini kwa “kichwa”. Maneno haya matatu yanayolingana yanaonyesha wazi kwamba Paulo anatumia “kichwa” kwa maana sawa na “Mwokozi”. Kama Paulo angetaka kuisitiza mamlaka ya mume, angeweza kutumia mojawapo ya maneno mengi ya Kigiriki ya jambo hilo: *kyrios* (bwana), *exousia* (mamlaka) au *proestōtes*

(kuongoza). Badala yake, anachagua mfano wa kichwa na mwili na kuulinganisha na Kristo, anayejitoa mwenyewe kama Mwokozi (katika kisa hiki si kama Bwana) wa mwili wake. Kitheolojia, Kristo ni Mwokozi na pia Bwana, lakini *katika mfano huu Paulo anaweka tu maana ya Kristo kama Mwokozi wa mwili wake*. Ikiwa tuna shaka kwamba ukichwa wa mume hapa unamaanisha kutunza na kutumikia kwake, tunalikuta wazo la kutunza na kutumikia katika mistari inayofuata, ingawa limefichwa kidogo kwa kuwa Paulo anaingiza mfano mwingine, yaani ule wa harusi ya Kristo na bibi arusi wake, kanisa:

Kristo alijitoa kwa ajili yake [bibi arusi wake/mwili wake], ili alitakase [bibi arusi wake/mwili wake], akiisha kulisafisha [bibi arusi wake/mwili wake] kwa kuoshwa kwa maji katika neno, ili ajiletee [bibi arusi wake/mwili wake] kanisa tukufu, lisilo na waa wala kunyanzi wala lolote kama hayo, bali liwe takatifu lisilo na lawama. Vivyo hivyo imewapasa waume kuwapenda wake zao wenyewe kama miili yao wenyewe; ampendaye mkewe hujipenda mwenyewe. Kwa maana hakuna mtu aliyewahi kuuchukia mwili wake mwenyewe, bali huulisha na kuutunza, kama vile Bwana naye anavyolitendea kanisa.

Mnaona? Katika kifungu hiki chote *Paulo hasisitizi mamlaka, bali huduma na utunzaji*. Anaposema kwamba mume ni kichwa cha mke, hamaanishi kwamba waume wanapaswa kutumia mamlaka yao juu ya wake zao. Anamaanisha kwamba *waume wanapaswa kuwatumikia wake zao, kama vile kila mmoja wetu anavyoutumikia mwili wake mwenyewe*.

Baada ya Paulo kuueleza mfano huu wenye sehemu tatu (kichwa–mwili; mume–mke; Kristo–kanisa) katika mistari ya 21-30, anaongeza ngazi nyingine: umoja wa Adamu na Hawa kabla ya anguko. Jambo hili linaifanya picha anayoichora kuwa tata zaidi, lakini linaeleza wazo zuri ajabu: “‘Kwa sababu hiyo mtu atamwacha baba yake na mama yake, ataambatana na mkewe, na hao wawili watakuwa mwili mmoja.’ Siri hii ni kubwa; lakini mimi ninaeleza kuhusu Kristo na kanisa” (mistari ya 31-32). Kwa mfano wake kwamba mume ni kichwa na mke wake ni sehemu nyingine ya mwili, Paulo anatazama nyuma kwenye ndoa ya kwanza kabisa kati ya Adamu na Hawa, walipofurahia kwa mara ya kwanza “umoja wa mwili mmoja” kwa maana ya mfano. Kama tulivyokwisha kuona katika sura ya 4, muungano huu haukuhusu mamlaka na unyenyekevu, bali ukaribu wenye furaha na ushirikiano. *Kwa hiyo, kwa mfano wa kichwa na mwili katika Waefeso 5, Paulo hasisitizi mlolongo wa amri, bali kifungu cha upendo*.

Ningependa kuongeza ufahamu mmoja wa mwisho unaotokana na usomaji wa Waefeso 5 unaosema kwamba Mungu anamwita mume kumtumikia mke wake (na si kumwongoza): *Katika kifungu hiki hakuna agizo hata moja kwa mume kumwongoza mke wake – si hapa wala mahali pengine popote katika Maandiko Matakatifu yote!* Someni sentensi hii tena mkipenda. Jambo hili linabadilisha tafsiri kimsingi.

Haya yote yanatufikisha kwenye hitimisho muhimu kwamba huenda Waefeso 5 *hakihusu kabisa* mamlaka ya mume juu ya mke wake anayemnyenyekea. Badala yake, kwa mifano iliyo hai, Paulo anasisitiza kwamba mume na mke wanapaswa kuungana kwa upendo, kutumikiana na kutendeana mema.

Je, hii inamaanisha kwamba Paulo anawahimiza waume na wake kutendeana kwa namna ileile hasa?

Ndiyo na hapana. Ndiyo, kwa sababu wote wawili wameitwa “kunyenyekana”. Na hata kama hapa ni waume tu wanaoambiwa “wawapende” wake zao, wote wawili wanapaswa kupendana – mahali pengine Paulo anawahimiza wake waziwazi “wawapende waume zao”.³³ Lakini pia hapana, kwa sababu huenda Paulo alikuwa akifikiria mifumo aliyoiona katika ndoa nyingi sana katika makanisa ya ulimwengu wa Kigiriki na Kirumi. Angalieni, kwa mfano, kwamba mume anaelezwa kuwa *kephalē*, au chanzo cha uhai; haagizwi kuwa hivyo. Huenda Paulo anazungumzia ukweli kwamba katika nyakati za

kale wake kwa kawaida walikuwa wadogo kwa umri na wenye elimu ndogo zaidi. Walishughulika na malezi ya watoto, na kwa hiyo walitegemea kabisa mahitaji ya kiuchumi na ya kimwili waliyopewa na waume zao. Kumwita mke anayetegemea wengine *kephalē* kusingekuwa na maana.

Zaidi ya hayo: Ikiwa waume katika nyakati za Paulo walikuwa kama waume wengi ninaowajua leo, basi (kwa wastani) walikuwa tayari kidogo kuliko wake zao kuyatoa maisha yao sadaka kwa ajili ya wenzi wao.³⁴ Kwa sababu hiyo Paulo anaona inatosha kuwaambia wake wawanyenyekee waume zao, yaani wawatumikie kwa moyo wa unyenyekevu na kuwatendea mema. Kisha anaanza kuitikisa ubinafsi wa waume kwa kuwaambia mara tatu zaidi, na kuwasihaji wajitoe sadaka kama Kristo. Hakika jambo hili linanihusu mimi: Katika ndoa yangu si Julie, bali ni mimi, ninayehitaji zaidi kuhimizwa na Maandiko na kwa kazi ya kudumu ya Roho Mtakatifu ili nimtumikie mwenzi wangu kwa kujitoa sadaka na kwa unyenyekevu, na kumtendea mema. Ninashuku kwamba rafiki yangu Andrew Bartlett yuko sahihi katika hitimisho lake: “Paulo anamwagiza mume atangulie katika kujitoa. Jambo hili halitofautiani kimsingi na wajibu wa Kikristo wa mke kumpenda mume wake bila ubinafsi, lakini linaongeza wajibu wa mume kupenda.”³⁵

Katika mstari wa 33 Paulo anawaagiza waume waziwazi “wawapende” wake zao (si kuwaongoza), na wake anawasihi hasa “wawastahi” waume zao (si kuwanyenyekea). Kwa nini anawaagiza wake wawastahi waume zao, na waume wawapende wake zao? Ingawa wakati ule, kama leo, wanawake wengi pia walitaka kuheshimiwa, na waume wengi walitamani kupendwa, huenda Paulo alijua jambo fulani kuhusu nafsi tofauti za wanaume na wanawake wengi wa wakati wake.

Ninapoeleza Mtazamo 3, yaani mume kama mtumishi wa mwenzi wake aliye sawa naye, ninahisi nguvu ya mtazamo huu. Kusema kweli, ninatumaini kwamba hii ndiyo tafsiri sahihi, kwa sababu ninaona inatia moyo sana na inanipa changamoto. Tofauti na mtazamo wa Grudem, ambamo mume ndiye mfanya maamuzi wa kila siku (ambao ninauona kuwa mbaya), na mtazamo wa akina Keller, ambamo mume anatoa kauli ya mwisho katika hali chache (ambao ninauona kuwa bora zaidi, lakini bado una matatizo na tena unajipinga), ninauona mtazamo huu kuwa mzuri na unaotekelezeka sana.

Lakini itakuwaje kama Paulo katika kifungu hiki kweli alitaka kudokeza kwamba wake wa Efeso wanapaswa kutambua aina fulani ya mamlaka kwa waume zao, hata kama anaisawazisha kwa kuwaita waume wajitoe sadaka kwa upendo? Kwani angalau kulinganishwa kwa ndoa na ndoa ya kimungu, ambamo bila shaka kuna tofauti ya cheo kati ya Mungu/Yesu na sisi, kunaleta wazo la ngazi za mamlaka katika uhusiano wa ndoa. Nikiwa nimeazimia kukielewa kifungu hiki vizuri, nilitafakari zaidi juu yake. Nilijiuliza kama nilikuwa nimetumia kanuni zote muhimu za kufasiri Biblia katika kazi hii – kisha nikagundua kwamba sikuwa nimefanya hivyo.

Mtazamo 4: Mume kama *Paterfamilias* Aliyekombolewa

Kama ilivyokwisha kutajwa, mojawapo ya makosa yanayotokea mara nyingi zaidi tunapojitahidi kuyaelewa na kuyatumia Maandiko Matakatiifu ni kudhani kwamba sehemu zake mbalimbali zilielekezwa moja kwa moja kwetu. Lakini haikuwa hivyo: *Huenda ziliandikwa kwa ajili yetu, lakini hazikuelekezwa kwetu*. Ni pale tu tunapoelewa hali ya wasomaji wa kwanza, na kujua jinsi walivyoyaelewa maneno hayo, ndipo sisi, tunaishi katika hali au utamaduni tofauti kabisa, tunapoweza kuanza kupata maana kwa ajili yetu wenyewe kutoka katika maandiko. Katika maandiko mengi, kama si mengi zaidi, hali yetu ya leo inalingana na ile ya wasomaji wa kwanza, na jambo hilo linairahisisha kazi hii. Lakini itakuwaje ikiwa hali yao inatofautiana sana na yetu?

Mkristo wa leo ametenganishwa na wasikilizaji wa Biblia kwa “mto” wa tofauti (kwa mfano katika lugha, utamaduni, hali za maisha). Mto huu unatuzuia kuvuka moja kwa moja kutoka kwenye maana katika muktadha wao hadi maana katika muktadha wetu wenyewe. Hakika sisi ni sehemu ya hadithi ileile kubwa, lakini nafasi yetu katika hadithi hii mara nyingi ni tofauti na ile ya mababu zetu wa kiroho. Wakati mwingine mto ni mpana, na daraja refu linahitajika ili kuuvuka. Wakati mwingine ni kijito chembamba tunachoweza kukivuka kwa urahisi. Lazima tujue upana wa mto kabla hatujajaribu kujenga daraja juu yake, ili kanuni zilizomo katika maandiko ziweze kutumika kwetu.³⁶

Nilipotumia ufunguo huu wa kufasiri katika kujifunza Waraka kwa Waefeso, sura ya 5, niliona kosa langu na kosa la karibu wote ambao nilikuwa nimesoma maandishi yao kuhusu kifungu hiki: Tunadhani kwamba Waefeso 5 ni kijito chembamba tunachoweza kukivuka kwa urahisi, wakati kwa kweli ni mto mpana unaohitaji daraja refu ili kuuvuka.

Niruhusuni nieleze. Tunadhani kwamba wenzi wa ndoa katika kanisa la Efeso walifanana, kwa kiasi kikubwa au kidogo, na wenzi wa ndoa wa kisasa. Tunawazia kwamba Paulo “anatuona” sisi na ndoa zetu za leo, na kwa hiyo anatuandikia barua hii. Lakini kwa kweli anazungumzia ndoa katika ulimwengu wa Kigiriki na Kirumi wa karne ya kwanza, ambazo zilitofautiana sana na zetu. Katika ulimwengu ule, kaya hazikuwa na wazazi wawili wanaofanya kazi, watoto wawili, mbwa mmoja na paka mmoja. Mara nyingi kaya ilikuwa na mwanamume mmoja, *paterfamilias*, aliyemtawala mke wake, watoto wake na wakati mwingine watumwa wake pia. Kwa mujibu wa mafundisho ya Aristotle, kaya zilipangwa kwa ngazi za mamlaka – katika utamaduni ule, hiyo ndiyo ilikuwa njia bora ya kuendesha kaya. (Ni pale tu ambapo hapakuwa na mwanamume mtu mzima ndipo mwanamke alipokuwa mtawala wa kaya.) Ninasema “mtawala” kwa makusudi: Aristotle alisema: “Utawala wa kaya ni ufalme”³⁷ – mume na baba alikuwa mfalme.

Nilipotaja watoto na watumwa katika aya iliyotangulia, huenda mmetambua jambo fulani, kama nilivyotambua mimi. Uhusiano wa mume na mke katika Waefeso 5:22-33 ni jozi ya kwanza kati ya jozi tatu za mahusiano ambazo Paulo anazizungumzia. Jozi mbili zinazofuata zinakuja mara moja baadaye: wazazi na watoto (6:1-4) na mabwana na watumwa (6:5-9). Kile nilichokuwa nimekipuuza hapo kabla ni kwamba Paulo *anaitumia Injili kwa kaya hizi za kale zenye ngazi nyingi*, zilizokuwa na ngazi za mamlaka za wanaume, wanawake, watoto na watumwa. Waume walikuwa na haki, upendeleo na uhuru ambao wake zao walinyimwa.³⁸ Wao walikuwa na mamlaka na walileta sehemu kubwa ya kipato. Mara nyingi wanawake hawakuweza kumiliki mali, kufanya biashara au kufanya shughuli za kisheria au za kifedha bila mwanamume kutenda kwa niaba yao.

Katika jamii za eneo la Bahari ya Mediterania, wastani wa umri wa kuo kwa wanaume ulikuwa miaka thelathini, lakini kwa wanawake ulikuwa miaka kumi na minane au chini ya hapo. Mwanamume alipooa, kwa kawaida tayari alikuwa mtu mzoefu wa dunia, aliyejua jinsi ya kuishi katika jamii. Alikuwa mtu aliyeweza kutenda katika jamii na katika uchumi. Lakini mwanamke alikuwa bado msichana, ambaye hakuruhusiwa hata kwenda mlangoni mtu alipobisha hodi. Mwanamke wa kawaida, katika miaka yake ya kuweza kuzaa, alipata mtoto karibu kila baada ya miaka miwili au kila baada ya miezi thelathini. Sikuzote alikuwa “bila viatu na mjamzito” na nyumbani. Mara tu mtoto aliyetangulia alipoachishwa kunyonya, alipata mimba tena.³⁹

Wanawake wengi hawakupata elimu yoyote isipokuwa ya kazi za nyumbani. Maisha yao yote walitegemea wengine kabisa na walikuwa *chini ya utawala* wa mwanamume – baba yao, au labda mlezi wao, na baadaye mume wao. Unyenyekevu ulikuwa kawaida kwa watoto, watumwa na wake. Katika muktadha huu na utamaduni huu, *paterfamilias* alipaswa kutawala, na si kumtumikia mtu

yeyote kwa unyenyekevu, hasa si wale walio chini yake, ambao badala yake walipaswa kumtumikia *paterfamilias*. Ndivyo Aristotle pia alivyooona: “Mwanamume kwa asili anafaa zaidi kuamuru kuliko mwanamke ... Kutolingana huku ni kwa kudumu ... Ujasiri wa mwanamume unaonekana katika kuamuru, ule wa mwanamke katika kutii.”⁴⁰

Angalieni jambo hili: Paulo haundi muundo wa nyumbani ambamo mwanamume mkubwa kuliko wote anawatawala wengine wote, kama vile hapangi muundo wa serikali ambamo Kaisari ndiye mtawala wa Dola la Kirumi. Anazungumzia tu hali hizi, na *anajitahidi kufanya kazi ndani ya miundo ya kijamii iliyokuwepo, kwa kutafuta njia za kuiboresha bila kutaka kuipindua mara moja*. Kama mmishonari yeyote mzuri anayeingia katika utamaduni mpya leo, Paulo alijishusha na kuendana na hali pale alipoweza, hata kama hakuiona hali hiyo lazima kuwa bora.

Injili Inakutana na Kaya ya Kale

Kama mngekuwa mahali pa Paulo, mngezishaurije kaya hizi zilizopangwa kwa ngazi za mamlaka katika kanisa lenu? Hebu tuangalie mikakati mitatu ambayo Paulo anaitumia anapozishauri kaya za Efeso katika muktadha wao wa wakati ule.

Kwanza: Paulo anayaweka mahusiano yote ndani ya kaya chini ya mwanga wa Injili. Anawaelekeza wake na waume kuhusiana wao kwa wao “katika kicho cha Kristo”, na anaweka kila agizo ndani ya maneno yanayomhusu Kristo: “kama kumnyenyekea Bwana”, “kama Kristo naye”, “Kristo”, “kama vile Kristo naye” na “lakini mimi ninaieleza kuhusu Kristo”. Anatumia njia ileile kuwafanya wazazi na watoto, na mabwana na watumwa, wayafikirie upya mahusiano yao wao kwa wao. Inaonekana kana kwamba kila neno la pili ni “Kristo” au “Bwana”. Kwa ustadi Paulo anajaribu kuwasaidia wote – wake na waume, watoto na wazazi, watumwa na mabwana – ili waione namna yao ya kuhusiana na wengine kuwa kielelezo cha uhusiano wao na Kristo.

Pili: Paulo analaani waziwazi mwenendo wa ubinafsi na wa kutawala kwa ukali wa *paterfamilias*. Katika vitabu vya sheria vya kale vilivyoweka majukumu ndani ya kaya, *paterfamilias* waliambiwa watawale, na wengine wote waliambiwa wanyenyekee. Mkazo wa sheria hizi kwa kawaida ulikuwa kwa walio chini, waliopaswa kuudhibiti mwenendo wao. Lakini “kanuni” (code) iliyoboreshwa na Paulo inafanya jambo ambalo halijawahi kutokea: Katika kila mmoja wa mahusiano haya inawapa uangalifu wake mkubwa zaidi waume/wazazi/mabwana (katika visa vyote vitatu ni mwanamume yuleyule anayehusika!), ili wao wabadili mwenendo *wao*. Akidhani kwamba *paterfamilias* atatawala hata hivyo kwa sababu ya hali ya kitamaduni, anamwagiza sasa autoe uhai wake kwa ajili ya mke wake, asiwachokoze watoto wake na asiwatishe watumwa wake. Hakika katika wakati ule hili lilikuwa agizo la kimapinduzi kabisa. Katika utamaduni ambamo waume walikuwa na mamlaka juu ya uhai na kifo cha wake zao, Paulo anawaagiza waume waiache mamlaka yao, na ikibidi hata wafe, ili wake zao wawe salama na wastawi.

Tatu: Paulo anaitumia Injili ili kuulainisha na kuupanga upya unyenyekevu wa mke, wa watoto na wa watumwa kwa *paterfamilias*. Bila kuwahimiza kuasi, anadokeza ni aina gani ya unyenyekevu ambao Injili inaweza kuuleta *katika hali yao*. Kwa mke, kama tulivyoona, jambo hili linamaanisha kwamba hapaswi kujiweka chini ya mamlaka ya mume wake kwa kusitasita, bali amtumikie kwa moyo wa unyenyekevu na kumpendeza, kama vile anavyotaka kumtumikia Kristo kwa moyo wa unyenyekevu na kumpendeza.

Mafundisho ya Paulo yalifanya maajabu.

Kwa kumkemea vikali *paterfamilias* na kisha kuwageukia kwa upendo walio dhaifu zaidi katika jamii ya mfumo dume – wake, watoto na watumwa –, Paulo alihakikisha kwamba kanisa la mwanzo linawavuta wasio na nguvu kwa wingi. Mkosoaji wa kipagani Celsus alilidhihaki kanisa katika karne ya pili kwa maneno haya: “Ukristo ni dini ya wanawake, watoto na watumwa.”⁴¹

Njia ya Paulo kuhusu mahusiano ndani ya kaya ilikuwa jambo jipya kabisa kwa utamaduni wa wakati ule. *Haufuti mpangilio wa zamani wa ngazi za mamlaka, lakini pia hataki kuudumisha kama mpango bora wa Mungu*. Badala yake, anaudhoofisha kwa namna ambayo si tu muundo wake wote unawekwa ndani ya Injili, bali hatimaye unayeyuka ndani yake, kama ilivyotokea pia katika nyakati zetu.

Lakini kule katika nyakati za kale, hakuna mpagani aliyetembelea kaya ya Kikristo ambaye angedhani kwamba Paulo alitaka kuidhoofisha sheria ya Kirumi au kuanzisha miundo rahisi ya kaya za usawa. Kile ambacho kingemvutia kuhusu *paterfamilias* aliyekombolewa kengekuwa, kwanza, namna isiyo ya kawaida alivyowatunza kwa upendo wale aliowaongoza na kujitoa sadaka kwa ajili yao, na pili, furaha ya mke wake, ya watoto wake na ya watumwa wake.

Tofauti na Mtazamo 3, unaodhani kwamba Paulo anafundisha usawa usio na mipaka, mtazamo huu unadhani kwamba Paulo, anapomwita mume kichwa cha mke, anazikubali kanuni za kitamaduni ambazo kwazo mume ana mamlaka juu ya mke. Zaidi ya hayo, anapoulinganisha uhusiano kati ya mume na mke na uhusiano kati ya Kristo na kanisa, inaweza kweli kumaanisha kwamba anadokeza kuwa mmoja “anamwajibikia” mwingine. Lakini *hata kama anadhani kwamba paterfamilias ndiye mwenye jukumu, haliagizi hata kidogo kama aina fulani ya “nafasi” au hadhi ambayo mume anapaswa kuwa nayo kwa mke wake nyakati zote na katika tamaduni zote*. Kinyume chake: Mbali na kuionyesha mamlaka ya kitamaduni ya mwanamume juu ya mwanamke kuwa mpango bora, anajitahidi kuipunguzia makali kwa njia ya Injili.

Kukanusha Hoja ya John Piper

Baadhi ya wakamilishano wanatoa hoja ya kupinga kwamba, tukidhani kwamba Paulo anaitambua mamlaka ya mume na kuihusisha na uhusiano wa Kristo na kanisa, basi kweli anautangaza uongozi wa mume na unyenyekevu wa mke kuwa mpango bora, na hivyo anaufanya wa kudumu milele. Piper anasema (na aliandika kitabu kuhusu jambo hili) kwamba ndoa ya Kikristo iliyokombolewa, ambayo wakati huohuo ina ngazi za mamlaka, inauonyesha ulimwengu Injili. Anaandika: “Uongozi wa upendo wa mume juu ya mke wake mnyenyekevu na anayemtegemea ni picha ya Kristo na kanisa. Mume akipoteza nafasi yake ya uongozi, jambo hili halipo tena.”⁴²

Hoja yake ina makosa kwa njia tatu. Kwanza: Paulo anasema mambo yanayofanana kuhusu utumwa ndani ya kaya, anapowaambia watumwa wawatii mabwana zao kama wanavyomtii Kristo, aliye Bwana wao. Kwa mujibu wa hoja ya Piper, Mungu angekuwa ameuumba uhusiano wa bwana na mtumwa ili kuuonyesha ulimwengu “uzuri” wa kujitiisha kwetu kwa Yesu, Bwana wetu. Hapana! Katika visa vyote viwili Paulo anaitumia Injili kwa hali halisi, lakini si lazima iwe hali bora.

Pili: Si ngazi za mamlaka katika ndoa, bali ukombozi wa ndoa kama hiyo, ndio unaoonyesha Injili. Kile Paulo anachokisisitiza katika kifungu hiki si ngazi za mamlaka, bali huduma ya mume kwa mke wake, anayemnyenyekea kwa kunyenyekeana na ambaye ana uhusiano wa karibu naye. Hakika jambo hili linaweza kuonekana vizuri zaidi katika ndoa iliyojengwa juu ya kushirikiana kwa pande zote kuliko katika ndoa ya ngazi za mamlaka. Kama ilivyoielezwa chini ya Mtazamo 3, Paulo anafafanua matumizi yake ya neno *kephalē* kwa kumwonyesha Yesu kama Mwokozi na mtunzaji wa kanisa, si kama Bwana wake.

Tatu: Hakuna ndoa ya ngazi za mamlaka itakayoweza kuwa na ngazi za mamlaka za kutosha, ikiwa tunadhani kwamba Mungu anataka kuuonyesha ulimwengu utawala wa Yesu juu ya kanisa lake kupitia ndoa. Yesu ni Bwana wa kanisa lake, lakini hakika mume si bwana wa mke wake.

Licha ya udhaifu wa hoja ya Piper, *ninakubaliana naye kwamba ndoa ya Kikristo inapaswa kuakisi kitu fulani cha Injili*. Ndoa ya Kikristo, sawa na jumuiya yoyote ya Kikristo, inaweza kuuonyesha ulimwengu kwamba sisi ni wanafunzi wa Yesu, kwa kupendana kwa kujitoa sadaka, kama yeye alivyotupenda. Ndoa zilizojengwa juu ya kushirikiana kwa pande zote zinaweza kufanya hivyo vizuri sawa na ndoa zenye ngazi za mamlaka, kama si vizuri zaidi. Ndoa ya Kikristo inaweza kuakisi vizuri jambo jingine pia: muungano wa kudumu na wa karibu tulio nao na Kristo. Mfano wa kichwa na mwili anaoutumia Paulo, anaouita “mwili mmoja”, unaelekeza kwenye uhusiano wa agano ulio na kina na upendo, na kwenye kuunganika kulio hai na kwa asili. Wazo la kiongozi kujitenga na walio chini yake si geni sana, lakini wazo la kichwa kutenganishwa na mwili wake linatisha mno.

Tunapokosea Kuhusu Waefeso 5

Katika kitabu chake cha kurasa 800, Grudem anatetea kwa nguvu unyenyekevu wa mke katika ndoa bila kuitaja hata mara moja tofauti kubwa mno kati ya ndoa za karne ya kwanza na ndoa za leo.⁴³ Ndivyo ilivyo kwa akina Keller pia: Katika funzo lao la kina la Waefeso 5 hawalipi jambo hili uzito wowote, wala hawaigusii hali ya ndoa ya wakati ule. Hata mara moja. Hili ni kosa: Wanaushughulikia mto mpana kana kwamba ni kijito chembamba.

Paulo hakisudii kuufanya muundo wa kaya ya kale udumu milele. Badala yake, anaitumia Injili kwa hali ya kitamaduni ya pekee, iliyotofautiana sana na yetu. Paulo hakuuzungumzia ulimwengu wangu, ambamo wanawake wengi watu wazima wamesoma kama wanaume, wanadhibiti uzazi wao, wanajitegemea kifedha, na hakuna hitaji la kijamii la mwanamume kuwa juu yao. Haya yote yanawezesha aina nyingine ya ndoa.

Swali linalofuata ni hili: Sasa kwa kuwa tunajua kwamba kuna mto mpana sana kati ya hali yao na hali yetu, tunawezaje kujenga “daraja” juu yake, ili kanuni zilizomo katika maandiko ziweze kutumika kwetu? Au, kwa maneno mengine: Paulo angesema nini kuhusu ndoa za leo katika jamii yetu, ambazo hazina tena ngazi kali za mamlaka, bali ni za usawa? Napendekeza hivi:

Angetuambia kwamba tunapaswa kumweka Kristo katikati ya ndoa yetu. Namna yetu ya “kuonana”, kuhusiana sisi kwa sisi, kufanya kazi pamoja na kuheshimiana inapaswa kuumbwa na uhusiano wetu wa kwanza na Kristo. Tunapaswa kunyenyekeana, kuuacha uhuru wetu wa kujitegemea na ubinafsi wetu, na kutafuta uhusiano wa karibu wa “mwili mmoja”, kama ulivyodhihirishwa katika bustani ya Edeni kabla ya anguko. Tukidhani kwamba wanaume kwa wastani wanajitegemea zaidi, na kwa hiyo wanajifikiria wenyewe zaidi, kuliko wanawake, ambao kwa wastani wanazingatia mahusiano zaidi, na kwa hiyo wanawaelekea wengine zaidi kuliko wanaume, basi waume kama mimi kwa vyovyote vile tunapaswa kutafakari hasa upendo wa kujitoa sadaka wa Kristo kwa kanisa, unaomfanya bibi arusi wake kustawi kwa utukufu.

Sasa kwa kuwa nimetambua tofauti iliyo wazi kati ya muktadha wa wakati ule na muktadha wetu wa leo, siwezi kabisa kuwazia kwamba Paulo angewaambia wenzi wa kawaida wa kisasa – ambamo mume na mke wako karibu zaidi kwa umri, wote wawili wamesoma vizuri sawasawa, huenda wote wawili wanafanya kazi na wanashiriki katika malezi ya watoto wao: “Mmefanya vizuri kuingia katika ushirikiano. Endeleeni hivyo! Lakini ninataka kusisitiza kwamba mume achukue nafasi ya uongozi na mke awe chini yake.” Angewezaje kufanya hivyo, wakati anafundisha kwamba mpango bora wa

uumbaji kwa ndoa ni umoja wa mwili mmoja, ushirikiano halisi kwa maana kamili ya neno hilo, kama katika ndoa ya awali ya Adamu na Hawa?

Haya si maoni yangu tu. Ni mtazamo ulioenea sana, kwa kweli ni mtazamo wa Wakristo walio wengi: Katika waraka wake wa kitume *Mulieris Dignitatem*, unaowafunga Wakatoliki wote, Papa Yohane Paulo II anasema kwamba mamlaka ya mume juu ya mke wake yanaakisi kitu fulani kilicho “cha zamani”; waraka huo unazungumzia namna ya kufikiri iliyo “na mizizi mirefu katika desturi na mapokeo ya kidini ya wakati ule”. Lakini kilicho “kipya” na “jambo jipya la Injili” ni kwamba “unyenyekevu si wa upande mmoja, bali ni wa pande zote”.⁴⁴ Ikiwa mojawapo ya madhehebu yasiyobadilika kabisa kimafundisho linaweza kufanya marekebisho haya ya mafundisho yake, sisi wengine tunapaswa kulizingatia jambo hili.

Bila shaka bado kuna tamaduni duniani ambamo wanaume ndio wenye kauli. Kwa tamaduni hizo, mafundisho ya Paulo yanaonekana kana kwamba yameshonwa kwa vipimo vyao. Katika jamii za mfumo dume, kwa kawaida waume wana nguvu za kijamii, za kiakili, za kisiasa na za kifedha zaidi sana kuliko wanawake. Sasa mume anapaswa kuzitumia nguvu hizi bila ubinafsi kwa faida ya mke wake, kama vile Kristo anavyozitumia nguvu zake zilizo kuu kwa faida ya kanisa. Lakini maelfu ya waume katika tamaduni za mfumo dume wakifanya hivi kwa muda mrefu vya kutosha, wanawake na wake watazikuza nguvu zao wenyewe za kijamii na za kiakili, na watakuwa wamejiandaa vizuri zaidi kuwa wenzi walio sawa na waume zao. Hapo ndipo hasa uchunguzi wangu uliponifikisha. Kutumia Mtazamo 4 – *paterfamilias* aliyekombolewa – katika tamaduni ambamo ndoa zimepangwa kwa ngazi kali za mamlaka, hatimaye kutazifanya tamaduni hizo zibadilike na kukuza ndoa ya Mtazamo 3, kama ilivyokwisha kutokea katika nchi zilizoumbwa na Ukristo kwa muda mrefu.

Kama tungepanua mafunzo yetu ya maandiko ya Biblia kuhusu ndoa, kama yanavyopatikana katika Agano la Kale na Agano Jipya, Mungu kupendelea ndoa iliyojengwa juu ya kushirikiana kwa pande zote kungekuwa wazi tangu mwanzo.

Wake Wanaowaongoza Waume Zao

Tukizingatia kwamba ndoa zote zinazotajwa katika Agano la Kale zilifungwa katika mazingira ya mfumo dume, tunaweza kudhani kwamba dhana ya kitamaduni ilikuwa kwamba wake wako chini ya waume zao. Kwa hiyo inashangaza kwamba – mbali na utabiri wa Mungu kwamba “Adamu atamtawala Hawa” – *hakuna amri, katika sheria za Musa wala katika maneno ya manabii, inayowaagiza wake kuwanyenyekea waume zao*.

Tukitazama picha ndogo tulizo nazo kuhusu mgawanyo wa nguvu kati ya wenzi wa ndoa katika Agano la Kale, tunaona tena na tena kwamba wake wanawaongoza waume zao. Katika njia panda nyingi za maisha yangu nimemwomba Mungu hekima na kuelekeza sikio langu mbinguni, ili nisikie atakachoniambia. Mara nyingi nimemsikia akiniambia kile alichomwambia Ibrahimu zamani: “Kila atakalokuambia [mke wako], sikiliza sauti yake!”⁴⁵ Ni shauri zuri kama nini! Ninajua ninachozungumzia: *Mara nyingi sana wake ndio wanaosikia kutoka kwa Mungu kwanza*.

Je, hili si ndilo hasa lililompata mama yake Samsoni? Katika utamaduni ambamo haikufaa mwanamume kuzungumza moja kwa moja na mwanamke, malaika anachukua sura ya mwanamume na kumtangazia mwanamke tasa kwamba atapata mtoto aliyetiwa mafuta na Roho. Baadaye mwanamke anamwita mume wake: “Mwanamke akaenda haraka, akakimbia, akamwambia mumewe, akasema, Tazama, yule mtu aliyenijia siku ile amenitokea!” Angalieni kwa makini maneno yanayofuata: “[Yeye] akaondoka, akamfuata mkewe.” Labda hakufurahi sana kwamba mgeni anavunja kanuni za

mfumo dume, akauliza: “Je, wewe ndiwe mtu yule aliyesema na mke wangu?”⁴⁶ Zaidi ya hayo, hadithi hii inaelekeza kwenye kuzaliwa kulikokuwa na maana kubwa zaidi. Zaidi ya miaka elfu moja baadaye, malaika anamjia Mariamu kwanza ili kumtangazia ujumbe uleule.⁴⁷ Ni baadaye tu anamjulisha mume wake.⁴⁸ Katika matukio yote mawili, mwanamke ndiye anayejua kwanza kutoka kwa Mungu kitakachotokea, wakati mwanamume anaarifiwa baadaye tu – yaani anafikishwa kwenye kiwango cha maarifa cha mke wake. Kama kungekuwa na kitu kama “mpangilio wa uumbaji” (jambo ambalo halipo), Mungu haonekani kuufuata.

Kisha kuna yule mwanamke wa Shunemu, anayechukua hatua ya kwanza na kumkaribisha nabii Elisha nyumbani kwake. Anamwambia mume wake: “Tazama sasa, natambua kwamba huyu ni mtu mtakatifu wa Mungu, anayepita kwetu daima. Na tumjengee chumba kidogo cha juu cha kuta; tukaweke humo kitanda, na meza, na kiti, na kinara cha taa, ili atakapotujia, aingie humo!”⁴⁹ Kwa mara nyingine tena, mume anamtii mke wake mara moja, na kwa silika anaiamini busara yake ya kiroho katika jambo hili.

Inafaa kusema neno fupi hapa: Licha ya tafsiri iliyoenea sana kwamba “mume ni *kephalē* ya mke”, inayomaanisha kwamba “mume anapaswa kuwa kiongozi wa kiroho wa familia”, kwa masikitiko lazima niwaambie kwamba wazo hili halina msingi katika Biblia. Labda mnapaswa kutupa maandishi yenu yanayosema kwamba mume (si mke) ndiye anayepaswa kuongoza maombi, kuita familia kwa ibada ya nyumbani au kuamua wenzi au familia waende kanisa gani. Bila kutaka kudharau hatua muhimu ya mume au baba kwa ajili ya ustawi wa kiroho wa familia yake, bado ni bora wote *wawili*, mume na mke pia, wafanye kila kilicho ndani ya uwezo wao – kama timu na kila mmoja peke yake – kumtafuta Mungu, kuchagua kanisa na kuwa washiriki wake, na kutafuta ustawi wa kiroho wa washiriki wengine wa familia. Kama jibu kwa fundisho kwamba mume anapaswa kuwa mchungaji wa wengine wote katika familia, ninapendekeza kwamba mume na mke kwa pamoja waunde timu ya uongozi wa kichungaji ya familia.

Mwanamke mwingine anayeonekana kupinga kanuni za mfumo dume, ingawa anaishi katika utamaduni unaotawaliwa na wanaume, ni Abigaili. Mume wake, Nabali, aliye tajiri sana, ni “mtu mgumu, mwenye matendo mabaya”.⁵⁰ Daudi na kikosi chake, wakiwa wakimbizi na wenye njaa, wanapomwomba Nabali chakula, yeye anawadhihaki bila huruma na kulikataa ombi lao. Daudi, akiwa ameumizwa sana moyoni na mwenye hasira, anapanga mipango ya kumwua Nabali na wanaume wote walio katika mali yake – tukiri, si itikio la Kikristo sana.

Abigaili anauzuia umwagaji damu kwa kutomtii mume wake na kutompa habari kuhusu nia ya Daudi ya kuua. Anapakia vyakula juu ya punda wake, anampanda kwenda kwa Daudi, na kwa ustadi analishughulikia jeraha la kiburi chake kwa kusema: “Bwana wangu, tafadhali usimjali mtu huyu asiyefaa kitu, Nabali; kwa maana kama jina lake lilivyo, ndivyo alivyo: ‘Mpumbavu’ ndilo jina lake, na upumbavu u pamoja naye.”⁵¹ Hata anaposisitiza jinsi mume wake alivyo mtu mbaya, anagusa upande bora wa Daudi na kumsihi awe na huruma. Ndipo Daudi anaamua kuweka chini silaha zake.

Abigaili anaporudi nyumbani na kumweleza Nabali kwamba ameibatilisha amri yake na kwamba Daudi ameyaacha maisha yake, moyo wake unazimia, na anakufa siku kumi baadaye. Daudi anapowatuma watu kadhaa ili wamchukue awe mke wake wa tatu, anainama na kusema: “Tazama, mjakazi wako yuko hapa, ili atumike na kuwaosha miguu watumishi wa bwana wangu!”

Ni hadithi ya ajabu kweli, lakini angalieni kwamba hakuna chochote ndani yake kinachoonyesha kwamba Mungu anaona vizuri kwamba anawaita Nabali na Daudi wote wawili “bwana” wake. Ingawa wanaume wote wawili wanakubali cheo hiki bila kusita, ni wazi kwamba huyu ni mwanamke

aliyejifunza *kuishi kwa kustahimili* katika mfumo dume kwa kujirekebisha kulingana nao. Wakati mwingine hilo linamaanisha hata kupinga “mamlaka ya kiume” – jambo ambalo katika kifungu hiki linasifiwa. Ikiwa kuna lolote, hapa tunapata mfano wa mwanamke ambaye katika utamaduni mwingine ulio wa haki zaidi angekuwa kiongozi aliyefanikiwa. Daudi anavutiwa si tu na uzuri wake, bali pia na ustadi wake wa mikakati na diplomasia yake ya kuvutia, ambavyo kwavyo anazuia mara moja umwagaji damu usio wa lazima.

Hitimisho: *Hadithi za Agano la Kale haziungi mkono wazo kwamba mamlaka ya mume juu ya mke wake ndiyo kanuni anayoitaka Mungu.*

Ndoa ya Ushirikiano wa Pande Zote katika 1 Wakorintho 7

Wimbo Ulio Bora ni kifungu kirefu zaidi katika Maandiko Matakatiifu kinachoshughulikia mienendo ya ndani ya muungano wa upendo, wa mapenzi na wa kimwili kati ya watu wawili. Ndani yake hakuna dalili yoyote kabisa ya uhusiano wa mamlaka na unyenyekevu kati ya mume na mke. Katika mapenzi na katika tendo la ndoa, wote wawili wanachukua hatua, wote wawili wanakubali, wote wawili wanatoa na wote wawili wanapokea. Kitabu hiki cha mashairi si tu kinakumbusha furaha ya uchi ambayo Adamu na Hawa walikuwa nayo pamoja kama walio sawa kabla ya anguko; kina pia kifungu kinachofanana nacho katika Agano Jipya.

1 Wakorintho 7 ndicho kifungu kirefu zaidi kuliko vyote katika barua za Paulo kinachoshughulikia ndoa. Lakini katika miongozo yake kuhusu tendo la ndoa, huduma na kutengana katika ndoa ya Kikristo, Paulo hatoi dokezo hata dogo kwamba ndoa ya Kikristo inaweza kuwa kitu kingine chochote zaidi ya ushirikiano wa upendo kati ya walio sawa, uliojengwa juu ya kushirikiana kwa pande zote. Kwa kweli, hii ndiyo sura pekee katika Biblia inayoshughulikia waziwazi swali la mamlaka katika ndoa. Aidha, mamlaka hayo ni ya mke na pia ya mume.

Ningependa kuchagua baadhi ya nukuu⁵² zinazosisitiza upendo wa pande zote na mamlaka ya kurudiana ambayo Mungu ameyakusudia kwa ndoa zetu:

[K]ila mwanamume [na] awe na mke wake mwenyewe, na kila mwanamke awe na mume wake mwenyewe. (mst. 2).

Mume ampe mke haki yake ya mapenzi anayomdai, na vivyo hivyo mke naye ampe mume. (mst. 3).

Mke hana mamlaka juu ya mwili wake mwenyewe, bali mumewe; vivyo hivyo mume naye hana mamlaka juu ya mwili wake mwenyewe, bali mkewe. (mst. 4).

Msinyimane, isipokuwa mmekubaliana kwa muda (mst. 5).

Mke asitengane na mumewe. ... Wala mume asimwache mkewe (mist. 10-11).

Ndugu yeyote akiwa na mke asiyeamini, naye akikubali kukaa naye, asimwache; na mwanamke aliye na mume asiyeamini, naye akikubali kukaa naye, asimwache mumewe (mist. 12-13).

[M]ume asiyeamini hutakaswa katika mkewe, na mke asiyeamini hutakaswa katika mumewe (mst. 14).

Lakini yule asiyeamini akitaka kutengana, na atengane! Ndugu wa kiume au wa kike hafungwi katika mambo kama hayo (mst. 15).

Kwa maana wajuaje wewe mke, kama utamwoko mumeo? Au wajuaje wewe mume, kama utamwoko mkeo? (mst. 16).

Lakini hata ukioa [wewe mwanamume], hujatenda dhambi; na bikira akiolewa, hajatenda dhambi (mst. 28).

Asiyeoa hujishughulisha na mambo ya Bwana ... Asiyeolewa hujishughulisha na mambo ya Bwana (mst. 32, 34b).

[L]akini aliyeoa hujishughulisha na mambo ya dunia ... na aliyeolewa hujishughulisha na mambo ya dunia (mst. 33-34a).

Tunajifunza nini katika 1 Wakorintho 7 kuhusu mpango wa Mungu kwa ndoa? “Majibu ya Paulo ... lazima yalionekana ya ajabu sana kwa wasomaji wa karne ya kwanza”, anasema Richard Hays. “Wenzi wa ndoa hawako katika uhusiano wa ngazi za mamlaka, wala si vitengo vinavyojitegemea, kila mmoja akifanya apendavyo. Badala yake, ndoa ni uhusiano wa kunyenyekeana, ambamo kila mwenzi ni mali ya mwingine.”⁵³

Nilipoanza kuwashauri watu jinsi ya kuchagua mwenzi wa ndoa, nilishauri uamuzi uachiwe *Mungu*. Kisha siku moja nilipokuwa nikisoma 1 Wakorintho 7, nilitambua kwamba nilikuwa nimesoma fundisho pekee lililo wazi kuhusu jambo hili katika Agano Jipya: “Yeye [yu] huru kuolewa na yeyote amtakaye; ila katika Bwana tu!” (mst. 39). Funzo lake? Lazima tuchague, tena kwa busara. Basi, nilipoisoma tena 1 Wakorintho 7 sasa, nilipata ufahamu mpya unaofanana na huo: Mstari pekee katika Agano Jipya lote unaozungumzia jinsi wenzi wanavyopaswa kufanya maamuzi muhimu – kwa mfano, ni lini wawe na tendo la ndoa au wamtafute Mungu pamoja – unasema: “Msinyimane, isipokuwa *mmekubaliana*” (mst. 5). Funzo lake? *Wenzi wakizingatia kufanya maamuzi pamoja kama wenzi walio sawa, mume hahitaji kutoa amri wala kutoa kauli ya mwisho.*

Hitimisho: 1 Wakorintho 7 ndiyo sura pekee inayozungumzia waziwazi mamlaka ya mume juu ya mke wake – *lakini inazungumzia pia mamlaka ya mke juu ya mume wake*. Katika ndoa inakuza usawa wa kijinsia, pamoja na kunyenyekeana na makubaliano ya pande zote mbili kama msingi wa maamuzi.

Kwa kuzingatia umoja wa Maandiko Matakatifu, uliothibitishwa na Roho Mtakatifu, 1 Wakorintho 7 inaweza na inapaswa kuiongoza tafsiri yetu ya Waefeso 5. Kwa hiyo ni ajabu kwamba waandishi wengi mashuhuri wa ukamilishano ama wanaitaja 1 Wakorintho 7 kwa ufupi tu, wakiacha kuona jinsi inavyopingana kwa kweli na tafsiri yao⁵⁴, au – jambo linalotokea mara nyingi zaidi – wanaipuuza tu.⁵⁵

Basi, Mtazamo Upi?

Kuhitimisha sura hii kuhusu tafsiri ya Waefeso 5, ningependa kulichunguza swali la ni upi kati ya mitazamo minne unaopaswa kupewa nafasi ya kwanza katika ndoa zetu na makanisa yetu.

Ninasihi tuukatae Mtazamo 1 (mume kama mfanya maamuzi) na kuuita kile ulicho: theolojia ya ukandamizaji.

Mtazamo 2 (mume kama mwenye kauli ya mwisho) umekuwa kituo cha kupitia katika ndoa ya Julie na mimi kwa miaka mingi, na ninashukuru kwa jambo hilo. Lakini uchambuzi wa matatizo yanayohusiana nao, ubora wa kiufafanuzi wa Mtazamo 3 na 4, pamoja na usomaji mpana zaidi wa Biblia kuhusu ndoa, vinamaanisha kwamba huenda tunapaswa kuuacha mtazamo huu pia.

Basi, tutachagua upi kati ya mitazamo miwili iliyobaki?

Labda hatuhitaji kuchagua hata kidogo.

Mtazamo 3 (mume kama mtumishi wa mwenzi wake aliye sawa naye) unaunga mkono ndoa iliyojengwa juu ya kushirikiana kwa pande zote, wakati Mtazamo 4 (mume kama *paterfamilias* aliyekombolewa) hautoi pingamizi lolote dhidi ya ndoa kama hiyo, bali unatoa miongozo kwa ndoa na makanisa katika tamaduni ambazo bado zimeumbwa sana na mfumo dume.

Kwa maneno mengine: Huenda Mtazamo 4 ndio unaotusaidia vizuri zaidi *kukielewa* kifungu kama ambavyo huenda wasomaji wa kwanza walikielewa. Lakini Mtazamo 3, hasa kwa wale miongoni mwetu wanaoishi katika tamaduni zenye usawa zaidi, ndiyo njia sahihi ya *kuitumia* Waefeso 5.

Kwa hiyo shauri la hekima la Mungu kwa wenzi wa ndoa ni kwamba wanapaswa kuutambua umoja wao wa “mwili mmoja”, kama unavyoonekana katika uhusiano wa upendo katika bustani ya Edeni. Zaidi ya hayo, wanapaswa kuuimarisha umoja huu kwa kujitoa na kutumikiana kikamilifu kwa pande zote, na – katika maamuzi – kwa kupima mambo pamoja na kukubaliana pande zote mbili. Katika njia hii, mifano miwili inaweza kututia moyo: upendo wa kujitoa sadaka wa Kristo kwa kanisa lake, na jinsi kila mmoja anavyoutunza mwili wake mwenyewe.

Tunashughulikiaje mashaka yaliyobaki kuhusu kusudi la Mungu la usawa halisi wa kijinsia? Sehemu inayofuata inashughulikia sababu ambayo huenda ndiyo muhimu kuliko zote ya kuacha mitazamo ya mfumo dume katika ndoa (na pia kanisani na katika jamii).

9

Mungu Anayejishusha Kwetu

“Je, [sisi waume] tutajaribu kuyashikilia mamlaka juu ya wake zetu – mamlaka ambayo zamani tulipewa na utamaduni uliotuzunguka, lakini ambayo leo kwa sehemu kubwa hatuna tena? Au tutaacha kwa furaha mamlaka na madai ya kuyashikilia, tuwatendee wake zetu kama walio sawa nasi, na kwa njia hiyo tuvune uhusiano wa ndoa ulio wa karibu zaidi?”

Peter Davids⁵⁶

Wakfu wa Gates (Gates Foundation) hivi karibuni ulifadhili utafiti mkubwa wa kimataifa ulioonyesha kwamba wanawake hawawakilishwi vya kutosha katika vyombo vya habari. “Kwa mfano, wanawake walinukuliwa katika asilimia 29 tu ya habari za mtandaoni zilizochambuliwa nchini Uingereza mwaka 2019. Nchini India ilikuwa asilimia 14 tu.”⁵⁷ Licha ya maendeleo yote mazuri yaliyopatikana katika kuboresha nafasi ya mwanamke katika jamii, bado hatuna mwelekeo wa “kuwaona” na “kuwasikia” wanawake kama tulivyo nao kwa wanaume.

Basi, hali za kijamii katika milenia zilizopita, wakati mfumo dume haukupingwa na mtu yeyote, zilizuia kwa kiasi gani zaidi uwezo wa wanawake kufikia nyadhifa za umma? Mwanaakiolojia Ian Morris anaeleza kwa nini kuna dalili chache mno kwamba wanawake hata walikuwepo katika Athene ya kale: “Wanawake na watumwa hawaonekani”, kwa sababu ya “utamaduni wa wananchi wanaume uliotawala kila mahali”, ambamo wanaume “hawakuwakandamiza wanawake tu, bali pia waliyadhibiti maeneo ambamo wanawake waliishi”; kwa hiyo wanawake karibu hawakuonekana kabisa katika utamaduni wa wakati huo, kama vile wasivyoonekana katika mabaki ya kiakiolojia yanayopatikana leo.⁵⁸

Katika ulimwengu mpana wa Kigiriki na Kirumi, ambamo kanisa changa lilienea, hali ya wanawake haikuwa bora sana. Mbali na mifano michache adimu,⁵⁹ wanawake wenye heshima hawakutafuta nafasi za uongozi wa umma. Heshima yao waliipata katika kazi za nyumbani na katika kulea watoto. Katika michezo ya kuigiza ya Kigiriki, wahusika wanawake waliojitokeza mara nyingi zaidi walikuwa watumwa wa kike na makahaba, kwa sababu michezo hiyo ilisimulia “hadithi za maisha halisi”. Wanawake wenye heshima wa mjini na wasichana ambao hawajaolewa walitarajiwa kukaa nyumbani na kutojionyesha hadharani. Kwa hiyo si ajabu kwamba walikuwepo wanawake wachache tu waliokuwa na “nafasi ya uongozi”. Kwani ili mtu awe na nafasi katika maisha ya umma na kuthibitisha kwamba ana sifa za uongozi, ni lazima apate elimu fulani na ajitokeze hadharani. Kwa kuwa wanawake waliishi wamefichwa, ni wanawake wachache tu, kati ya wale waliopewa na Mungu karama ya kufundisha na ya uongozi, waliopata nafasi ya karama hizo kutambuliwa, kukuzwa na kutumika hadharani.⁶⁰

Kwa nini wake wa viongozi wanaume hawatajwi mara nyingi katika Agano Jipya? Msisitizo wa kisasa juu ya usawa, ushirikiano na hadhi ya pamoja ya wenzi wa ndoa Wakristo karibu haukuwepo katika siku za mwanzo za kanisa, wakati ambapo – hata ndani ya kanisa – kazi za nyumbani na za kulea watoto zilikuwa za wake.

Vivyo hivyo tunaweza kuuliza kwa nini katika Biblia kuna wahusika wanawake wachache hivi ukilinganisha na wanaume. Baadhi ya wakosoaji wanaokana kwamba Biblia imevuviwa na Mungu wanadai leo kwamba jambo hili linathibitisha kwamba kitabu hiki ni zao la utamaduni wa mfumo dume tu. Baadhi ya wakamilishano wanasema kwamba hii ndiyo njia ya Mungu ya kusisitiza majukumu ya pekee na ya juu ambayo wanaume pekee yao wanapaswa kuyatimiza katika ufalme wa Mungu. Lakini njia bora zaidi ya kuelewa mamlaka ya kimungu ya Biblia na pia hali nyingi za kihistoria

inazozishughulikia ni kusema kwamba Mungu alijishusha na kuulinganisha ufunuo wake na watu katika hali fulani, bila kwa sababu hiyo kuzifanya hali hizo moja kwa moja kuwa kielelezo bora. Tukiipuuza kanuni hii muhimu ya ufafanuzi, tunahitimisha bila kutafakari – kutokana na kuona kwamba katika nyakati za Biblia wanawake kwa njia mbalimbali walikuwa wametiishwa chini ya wanaume – kwamba wanawake, kama sehemu ya mpango wa Mungu kwa ulimwengu wote, wanapaswa kuwanyenyekea wanaume mahali pote na nyakati zote.

Kuelewa Sawasawa Kujishusha kwa Mungu

Mwishoni mwa historia Mungu hatimaye atatawala jamii iliyo kamilifu. Lakini tangu anguko ameamua kufanya kazi ya ukombozi ndani ya jamii iliyovunjika, badala ya kuihukumu tu kwa gharika kama alivyofanya zamani. Kwa sasa ukombozi wa Mungu unanyesha kwa namna ambayo “maji yaliyo hai ya Roho Mtakatifu yanatiririka juu ya mandhari ya kijamii [iliyopo], na kama mto unaopinda-pinda yanafuata miinuko na mabonde yanayoyakuta. Lakini wakati huo huo, kama mkondo wa maji usioweza kuzuliwa, yanaibadilisha mandhari, na hatimaye yananyoosha njia zilizopotoka.”⁶¹

Vifungu vichache vya Biblia ambamo waandishi wa Agano Jipya wanaonekana kuukubali mfumo dume wa utamaduni wa wakati huo kwa kweli ni mifano ya Mungu kujishusha. Anafanya kazi na kile alichacho nacho, na mitume wanafuata mfano wake – wanapanda mbegu ya ufalme wa Mungu katika udongo ambao bado umejaa mawe na magugu. Kwa sasa tunaishi mahali ambapo nyakati mbili zinaingiliana. Ufalme wa Mungu uko hapa katikati ya ulimwengu ulioanguka, uliojaa mifumo ya kijamii iliyoanguka. Siku moja ufalme huo utaiondoa kabisa mifumo hiyo, lakini kwa sasa unatia mizizi yake ndani yake na kuchipusha kitu kipya kutoka ndani yake.

Mkamilishano John MacArthur anadai kwamba, kwa kuwa ni wanaume peke yao walioyaandika Maandiko Matakatifu, huu ni uthibitisho kwamba Mungu aliwaweka wanaume peke yao kulifundisha neno la Mungu. Kwa wazi anawapuuza wanatheolojia wale wanaoona kuwa inawezekana kwamba Prisila (pamoja na Akila kando yake) ndiye aliyeandika Waraka kwa Waebrania. Lakini zaidi ya yote hazingatii kwamba katika nyakati za kale *karibu hakuna mwanamke aliyepata elimu ya kuandika* – ukweli kwamba ni wanaume peke yao walioandika vitabu vya Biblia (au angalau kwa sehemu kubwa wanaume, ikiwa Prisila alishika kalamu) ni uthibitisho kwamba Mungu anafanya kazi na kile kilichopo, ingawa anaahidi kwamba siku moja ataleta *shalom*, ambamo wanaume wote *na wanawake* wataweza kusoma na kuandika.

Zaidi Kuhusu Wake Kunyenyekea

Hali ya kijamii ya wanawake katika nyakati za kale ilikuwa mbaya zaidi sana kuliko leo (ingawa sisi pia bado tuna safari ndefu mbele yetu): wanaume walipendelewa kuliko wanawake, walikuwa na mamlaka na walishika nyadhifa za umma; watu waliyazingatia yale wanaume waliyoyasema na kuyatenda, na waliwafungia wanawake katika eneo dogo sana la nyumbani, hivi kwamba hawakuonekana, kama watumwa na watoto.

Kila mwanamke aliyekataa alilazimika kulipa gharama. Kwa mfano, katika Esta 1 Mfalme Ahasuero (Xerxes) anafanya karamu kwa ajili ya wakuu wa ufalme; wakati huo huo mkewe Vashti anawaalika rafiki zake wanawake kwenye karamu ya wanawake. Katikati ya sherehe, Ahasuero, “moyo wake ukiwa umechangamshwa na divai”, anamwamuru mkewe mzuri sana aiache karamu yake ili “awaonyeshe watu na wakuu uzuri wake, kwa maana alikuwa mzuri wa uso”. Vashti anapokataa kuja, mfalme mwenye hasira, aliyeaibishwa hadharani kwa kutotii kwa mkewe, anaomba shauri kwa wenye hekima wake. Wanaamua kumwondoa Vashti katika umalkia na kumkataza asimwone mumewe tena kamwe.

Sababu yake: wanataka kuzuia kabisa uwezekano kwamba wanawake wengine katika nchi wafuate mfano wake na kukataa kuitii amri ya waume zao. Lengo ni kwamba “wake wote watawapa waume zao heshima, tangu mdogo hata mkubwa”.

Hadithi hii inathibitisha kwamba karibu katika kila utamaduni wa kale – katika mfano huu Uajemi, si Israeli – ilichukuliwa kuwa jambo la kawaida kwamba wanaume waongoze katika nyadhifa za umma na kwamba wanawake wawe chini ya waume zao. Kwa hiyo Maandiko Matakatiifu yenyewe yanaonyesha kwamba *mfumo dume ni zao la anguko, wala si uumbaji maalum wa Mungu wa Israeli*.

Mitume walijikuta katika ulimwengu unaofanana na huo, uliotawaliwa na wanaume, walipohubiri Injili na kuanzisha makanisa katika Dola lote la Kirumi. Tumeshauchunguza Waefeso 5, lakini hata nje ya kifungu hicho shauri la mitume kwa wake Wakristo katika kanisa la karne ya kwanza linakubaliana kabisa. Paulo anawaandikia Wakolosai: “Enyi wake, wanyenyekeeni waume zenu ...”⁶² na kwa Tito: “Uwafundishe ... wanawake vijana ..., kuwanyenyekea waume zao.”⁶³ Petro anasema vivyo hivyo: “Ninyi wake, wanyenyekeeni waume zenu ...”⁶⁴ Kwa kila mtu anayeikubali Biblia kuwa na mamlaka, jambo hili kwa mtazamo wa kwanza linaonekana wazi kabisa. *Tungeweza kudhani kwamba mpango bora wa Mungu kwa ndoa zote ni kwamba mke amnyenyekee mume, lakini katika sehemu inayofuata ya sura hii nitalikanusha hitimisho hili, kwa kuonyesha kwamba dhana hii potofu inategemea usomaji wa juu juu na wenye makosa wa maandiko haya.*

Tunayaelewaje maneno ya Paulo katika Waraka kwa Wakolosai: “Enyi wake, wanyenyekeeni waume zenu, kama ipendezavyo katika Bwana. Enyi waume, wapendeni wake zenu, wala msiwe wakali kwao.”? Ninadai kwamba tukiyaifasiri mistari hii hatufikii hitimisho jingine lolote isipokuwa lile la Waefeso 5. Wataalamu wanakubaliana kwamba Waraka kwa Wakolosai na Waraka kwa Waefeso viliandikwa wakati mmoja. Jambo hilo linaonekana pia katika aina ya mbinu ya “kunakili na kubandika” (cut-and-paste) katika maneno muhimu yanayopatikana katika nyaraka zote mbili. Mistari inayotangulia inakaribia kufanana kabisa katika vifungu vyote viwili. Inatumia maneno yafuatayo kwa mpangilio uleule: “ninyi kwa ninyi”, “zaburi”, “nyimbo za sifa”, “tenzi za rohoni”, “mioyoni mwenu”, “mkimshukuru Mungu Baba siku zote”, “katika jina”, “la Bwana”, “Yesu”, “Kristo”. Tofauti ni kwamba kifungu cha Wakolosai, chenye mistari miwili tu, ni toleo fupi la kifungu cha Waefeso chenye mistari kumi na mitatu. Waefeso 5 inayapanua maneno mafupi ya Wakolosai na hivyo inatusaidia kuelewa maana yake.

Na je, kuhusu vifungu vingine viwili, Tito 2:3-5 na 1 Petro 3:1? Kuna sababu nzuri za kutilia shaka kwamba Paulo na Petro katika maandiko haya wanawawekea wanawake wote katika historia yote ya wanadamu amri ya jumla ya kuwanyenyekea waume zao.⁶⁵ Ni shauri la kichungaji kwa watu wa eneo la Bahari ya Mediterania wa karne ya kwanza, waliofuata kanuni za kaya za Aristotle, na kwa hiyo *halitokani na mpangilio wa uumbaji, bali na hamu inayoeleweka ya kulinda sifa njema*. Nitaeleza jambo hili.

Kanuni za Kaya

Tuko katika hatari ya kuitumia mistari ya “Wake, nyenyekeeni” kama maandiko ya uthibitisho (proof-texts) tunapoitoa nje ya muktadha wake. Hebu tuangalie muktadha wa kifasihi, yaani vifungu vikubwa zaidi ambamo tunaikuta mistari hii na mingine inayofanana nayo:

	<i>Wake – waume / Wanawake – wanaume</i>	<i>Watoto – wazazi</i>	<i>Watumwa – mabwana</i>
Waefeso	5:21-33	6:1-4	6:5-9

	<i>Wake – waume / Wanawake – wanaume</i>	<i>Watoto – wazazi</i>	<i>Watumwa – mabwana</i>
Wakolosai	3:18-19	3:20-21	3:22-4:1
1 Petro	3:1-7	Hawatajwi	2:18-25
Tito	2:1-8	Hawatajwi	2:9-10
1 Timotheo	5:1-16	Hawatajwi	6:1-3

Tunaona nini tunapouchambua muktadha wa kifasihi? Kwanza kabisa: kila mara unyenyekevu wa mke unapotajwa, ni sehemu ya kile kinachoitwa “kanuni ya kaya” (household code), ambamo mahusiano ndani ya kaya – yaani waume, wake, watoto na watumwa – yanapangwa. Kufuatana na mafundisho ya awali ya Aristotle, sheria ya Kirumi iliagiza kwamba kaya zipangwe chini ya utawala wa mwanamume mzee. Ikiwa hapakuwa na mwanamume mtu mzima, mwanamke mkubwa kuliko wote alichukua nafasi hiyo. Kanuni ya kaya ya kale ilifuata ngazi za mamlaka zilizopangwa kwa daraja kutoka juu kwenda chini: mkuu wa kaya, kisha mke, kisha watoto na watumwa. Kwa maneno mengine: Paulo na Petro hawatangazi hekima isiyotegemea muktadha, inayopaswa kuwahusu wenzi wote wa ndoa katika historia yote ya Kikristo iliyobaki. Wanazungumzia muktadha maalum kabisa – jinsi ya kuiishi Injili katika kaya ya kawaida ya kale iliyopangwa kwa mujibu wa matakwa ya jamii ya Kirumi.

Pili, hakuna hata andiko moja kati ya haya linalomwamuru mume kuongoza. Mke tu ndiye anayeambiwa anyenyekee. Mitume walichukulia kwamba uongozi wa mwanamume tayari ulikuwa ukitekelezwa. Walichotaka kufikia kwa amri zao kilikuwa kuulainisha uongozi wa mume na kuiinua hadhi ya chini ya mke. Petro na Paulo wanawafundisha wanawake kuupokea unyenyekevu kama jambo la hiari linalotiwa nguvu na Injili, badala ya kuuvumilia tu uongozi wa mume.

Tatu: katika vifungu hivi vyote – na hili ni la muhimu kuliko yote kwa hoja ya sura hii – *unyenyekevu unaodaiwa wa mke kwa mumewe unawekwa sambamba na unyenyekevu unaodaiwa wa watumwa kwa bwana zao*. Mahali pawili ulinganisho huu unatumika pia kwa utii wa watoto kwa wazazi wao, lakini ulinganisho na uhusiano wa bwana na mtumwa unafanywa kila mara.

Nitarudi tena baadaye kidogo kwenye ulinganisho kati ya utumwa na mfumo dume, lakini kwanza ningependa kuonyesha kwamba Paulo na Petro hawaufanyi utumwa wala unyenyekevu wa mke katika ndoa kuwa kielelezo bora – badala yake, kama viongozi wote wema wa kiroho wanavyopaswa kufanya, wanayasaidia makanisa wanayofanya kazi nayo *kufanya lililo bora zaidi katika hali ambazo wakati mwingine ziko mbali kabisa na kuwa bora*. Mungu anafanya jambo linalofanana na hilo katika Mwanzo 16, Hajiri, mtumwa wa kike, anapomkimbia bibi yake Sara, aliyekuwa akimtesa. Baada ya kumwokoa Hajiri na kumtia nguvu, Mungu anasema: “Rudi kwa bibi yako, ukanyenyekee chini ya mikono yake.”⁶⁶ Ni nani kati yetu angehitimisha kutokana na hayo kwamba agizo la Mungu kwake lilikuwa kielelezo cha kusudi lake la juu kabisa na bora kabisa kwake? Hapana, shauri lake la kibaba linamsaidia kufanya lililo bora zaidi katika hali iliyo mbali kabisa na kuwa bora. Inaonekana ni afadhali kwake na kwa mtoto wake kumnyenyekea Sara kuliko kukimbilia nyikani.

Hata leo wakati mwingine ni afadhali kufanya lililo bora zaidi katika hali isiyo bora tunayojikuta ndani yake. Kwa mfano, baba yangu, akiwa ameo karibuni tu, aliitwa kwa lazima kutumikia kwa miaka miwili katika Jeshi la Afrika Kusini. Akiwa na mtoto mchanga na mke kijana nyumbani, alijua kwamba hali hii ilikuwa mbali kabisa na kuwa bora, lakini hakuwa na la kuchagua. Angeweza tu kufanya lililo bora zaidi katika hali mbaya. Njia mbadala ilikuwa gereza. Wakati mwingine mchungaji anawashauri washiriki wa kanisa lake kushiriki katika uchaguzi wa kidemokrasia, ingawa demokrasia haimo katika Biblia na

kwa hiyo si lazima iwe mpango bora wa milele wa Mungu kwa jamii ya wanadamu. Kuhubiri dhidi yake kungeleta upinzani usio wa lazima. Ndivyo ilivyo pia kwa kanuni ya kaya ya Aristotle katika karne ya kwanza.⁶⁷

Kujali Sifa Njema

Mbali na kuwasaidia kufanya lililo bora zaidi katika hali isiyo bora – kwa nini Petro na Paulo wanawashauri wanawake na watumwa kuwanyenyekea kwa hiari waume zao au bwana zao, ambao nao wanaagizwa kuwatendea wake zao au watumwa wao kwa wema na kwa heshima? Katika maandiko mengi tunapata jibu linaloshawishi: Paulo na Petro wanajali kulinda uaminifu na mvuto wa kiinjalisti wa makanisa machanga machoni pa ulimwengu unaowatazama, ambamo utii wa wanawake na watumwa kwa *paterfamilias* ni, kwa vyovyote vile, sheria ya Kirumi.

Huu hapa ni ushahidi wa jambo hili katika maandiko:

- Muda mfupi kabla ya kuwageukia watumwa na wake, Petro anashauri kumnyenyekea Kaisari na kuongeza: “Kwa kuwa ndivyo apendavyo Mungu, kwamba *kwa kutenda mema mzibe vinywa vya ujinga vya watu wapumbavu.*”⁶⁸
- Kwa wanawake Petro anasema: “Wanyenyekeeni waume zenu, ili, ikiwa wako waume wasioliamini neno, wavutwe bila neno kwa mwenendo wa wake zao.”⁶⁹
- Kwa wanawake wa Krete Paulo anasema: “Wanyenyekeeni waume zenu, ili neno la Mungu lisitukanwe.”⁷⁰
- Kwa watumwa wa Krete Paulo anasema: “Wanyenyekeeni bwana zenu, ili mpate kuyapamba mafundisho ya Mungu Mwokozi wetu katika mambo yote.”⁷¹
- Kwa watumwa wa Efeso Paulo anasema: “Wote walio chini ya kongwa la utumwa na wawahesabu bwana zao kuwa wamestahili heshima yote, ili jina la Mungu na mafundisho yetu yasitukanwe.”⁷²
- Kuhusu maagizo yake yote anayoyapeleka kupitia Timotheo kwa kanisa la Efeso, Paulo anaandika: “Uwaagize watu hayo, ili wasilaumike. ... Msimpe adui nafasi ya kusingizia.”⁷³

Ni nini kinachotokea hapa? Hasa Waraka wa Kwanza wa Petro, lakini pia Waraka kwa Tito na Waraka wa Kwanza kwa Timotheo, ni nyaraka kwa makanisa madogo ambayo mara nyingi yaliteswa na yalikuwa yakipambana na mateso. Shetani anafuata mkakati wa kuyaletia makanisa haya macho mabaya ya watu. Waraka kwa Waefeso ni hati ya “ndani”, inayowalenga Wakristo peke yao, bila kuwafikiria watu wa nje (ndiyo sababu hakuna kutajwa kwa matatizo ya sifa njema). Katika nyaraka hizi tatu, kinyume chake, lengo ni kushughulikia tatizo linalohusiana na hali maalum, yaani jinsi kanisa linavyoonekana kwa watu wa nje. Cynthia Westfall anasema kuhusu jambo hili:

Ulikuwa utamaduni uliojali sana heshima, ambamo majukumu ya kijinsia yalikuwa na nafasi muhimu. Mwanamke alipojifanya kama “bwana” wa mumewe kwa kumtawala, jambo hilo lilionekana kama changamoto yenye kuharibu dhidi ya ngazi zote za mamlaka za Dola la Kirumi na dhidi ya mfumo wa ufadhili (patronage). Ukiukaji wa desturi kama hizo ulichukuliwa kwa uzito na ungeweza kuharibu sifa ya makanisa. Mwenendo wa wanawake ulitoa fursa nzuri kwa mashambulizi ya kibishi dhidi ya kanisa la kwanza na makundi mengine ya kidini.⁷⁴

Katika ulimwengu ambamo watumwa na wake walilazimika kisheria kumnyenyekea *paterfamilias*, wake hao na watumwa hao waliitwa kwenda zaidi ya kipimo cha kawaida na kuyaweka maisha yao kwa hiari chini ya waume zao au bwana zao. Kwa bahati nzuri, mitume walikuwa wamempa *paterfamilias*,

ikiwa alikuwa Mkristo, maagizo yanayofaa kuhusu jinsi alivyopaswa kuwajali kwa dhati watu wa nyumba yake.

Kwa kifupi: Petro na Paulo walipowaambia wanawake kwamba wanapaswa kuwanyenyekea waume zao, hawakuwa wakiweka ngazi za mamlaka za kijinsia katika ndoa zote kama aina fulani ya kielelezo bora cha Kikristo. Badala yake, walijishusha kwa hali isiyo bora. Petro, katika mstari wa kwanza wa waraka wake, hawaandikii waumini wanaoishi katika jamii ya baadaye iliyokamilika, bali “wageni waliotawanyika” katika majimbo yote – sisi ni wageni tunaojitahidi kuendana na mazingira, hata kama tunaishi uraia wetu wa kweli katika ufalme wa Mungu. Tukizingatia kanuni za kaya za kale, vifungu hivi vinapaswa kueleweka kwamba kanisa linahimizwa kuzishinda desturi za kitamaduni bila kuziasi waziwazi. Petro na Paulo walilazimika kutenda ndani ya mifumo isiyo kamilifu, kwa sababu maafisa wa Kirumi walitafuta kila kisingizio ili kuwatia Wakristo gerezani. Kila changamoto ingeleta uchunguzi na mateso kwa makanisa haya madogo. Inafaa kuzingatia kwamba baada ya kuandikwa kwa Waraka wa Kwanza wa Petro, Waraka kwa Tito na Waraka wa Kwanza kwa Timotheo, ilipita miaka michache tu kabla waandishi wake, Petro na Paulo, hawajauawa kwa kosa la kuvuruga utaratibu wa Kirumi.

“Watumwa, Nyenyekeeni ... Vivyo Hivyo, Enyi Wake, Nyenyekeeni”

Tito anaagizwa kuwafundisha wanawake kuwanyenyekea waume zao (2:3-5), na muda mfupi baadaye anaambiwa pia kwamba watumwa wanapaswa kuwanyenyekea bwana zao (2:9).

Petro anaugeza mpangilio wa Paulo: kwanza anazungumzia mahusiano kati ya watumwa na mabwana, kisha yale kati ya wake na waume. Katika 1 Petro 2:18 watumwa wanaagizwa kuwanyenyekea bwana zao kwa heshima yote – si wale wema na wapole tu, bali pia wale wasio wa haki; kisha tunasoma katika 3:1 kwamba wanawake wanapaswa vivyo hivyo kuwanyenyekea waume zao. Petro anaimarisha uhusiano kati ya maagizo haya kwa maneno anayoyachagua: “Watumwa ... nyenyekeeni ... Wake, vivyo hivyo, nyenyekeeni ...!”

Sasa tufikie hoja kuu ya sura hii: *Agizo kwamba wake wanapaswa kunyenyekea linafasiriwa na wakamilishano kuwa la wakati wote na linalowahusu watu wote. Lakini agizo linalolingana nalo, kwamba watumwa wanapaswa kunyenyekea, sisi watu wa kisasa tulioacha utumwa nyuma yetu tunalielewa kuwa lilitegemea hali ya wakati ule.*

Kwa kuwa historia hujirudia pale ambapo hakuna anayejifunza kutoka kwayo, nitaeleza ufahamu huu kwa undani zaidi kidogo.

Upinzani wa Wakristo dhidi ya Kukomeshwa kwa Utumwa

Wakristo waliopigania kukomeshwa kwa utumwa, wakisukumwa na ufahamu wa haki ya Mungu, kwanza waliushinda utumwa kama taasisi nchini Uingereza mwaka 1833, kisha ukombozi wa watumwa ukaenea kwa muda katika nchi nyingine pia. Watu kama William Wilberforce, John Wesley, John Newton, Charles Finney, dada wa Grimké, Harriet Stowe, Olaudah Equiano na Frederick Douglass hatimaye waliikomesha taasisi ya utumwa kwa ushindi mkubwa na wa kudumu. Wakristo wote wa kisasa hupenda kusimulia habari za mashujaa hawa wa mabadiliko ya kijamii.

Kinachojulikana kidogo zaidi – na labda tunakisahau kwa makusudi, kwa sababu leo ni aibu kwa Wakristo – ni kwamba nchini Marekani wapinzani wakubwa zaidi wa kukomeshwa kwa utumwa walikuwa Wakristo wa kusini mwa nchi. Kwa kweli, dhehebu ambalo leo ndilo kubwa kuliko yote nchini Marekani, Wabaptisti wa Kusini (Southern Baptists), lilijitenga na Wabaptisti wa Kaskazini mwaka 1845 kwa sababu ya suala hilo hasa.

Hadi karne ya 18 Wakristo wengi waliamini kwamba utumwa ni wa kibiblia; kwa hilo walimaanisha kwamba *umekubaliwa na Mungu*. Wanatheolojia waaminifu kwa Biblia huko Amerika, kama Robert Dabney na J. H. Thornwell, walibuni hoja za kibiblia zenye kushawishi za kuudumisha utumwa. Charles Hodge, mwanatheolojia mkuu zaidi wa mapokeo ya Kireformed wa wakati wake, aliandika makala yenye kichwa *The Bible Argument on Slavery* [Hoja ya Biblia kuhusu Utumwa], ambamo alitoa hoja hivi.⁷⁵

- *Mungu aliuanzisha utumwa*. Kwa kumhukumu Hamu, mwana wa Nuhu, kuwa mtumwa,⁷⁶ Mungu mwenyewe aliuanzisha utumwa.
- *Mungu aliukubali utumwa*. Hata Ibrahimu, Daudi na Ayubu walikuwa na watumwa.
- *Sheria ya Musa iliunga mkono utumwa*. Kwa mfano, amri ya nne na ya kumi kati ya Amri Kumi zinachukulia kwamba watu wa Mungu wanamiliki watumwa. Zaidi ya hayo, sheria ya Musa iliruhusu Wayahudi maskini na mateka wa vita kufanywa watumwa.⁷⁷
- *Yesu hakuwahi kusema neno dhidi ya utumwa*. Kile ambacho hakukilaani, lazima alikikubali.
- *Mitume waliwaamuru watumwa kuwanyenyekea bwana zao*. Waliuweka utumwa katika utaratibu bila kuulaani.
- *Mitume waliutumia utumwa kuonyesha kwa mfano upande mzuri wa Injili* – sisi “watumwa wa Kristo” tunapaswa kumtii kikamilifu Bwana tunayemilikiwa naye.

Wanatheolojia wachache walijaribu kubadilisha maoni ya wengi hao miongoni mwa wanatheolojia, lakini walishindwa. Kwa mfano, katika mdahalo wa siku nne mwaka 1845, Jonathan Blanchard, aliyepigania kukomeshwa kwa utumwa, alichunguza “kanuni za jumla za Biblia” na “upana wote wa Maandiko Matakatiifu”. Kwake ilikuwa wazi kwamba “kanuni za Biblia ni haki na unyoofo”. Alishikilia kwamba kwa kunukuu mistari ya Biblia karibu kila kitu kinaweza kuthibitishwa, na kwa njia hiyo mtu anaweza kufikia mahitimisho yanayopingana na kweli kuu za Maandiko Matakatiifu.

Kwa bahati mbaya, Wakristo wa Kusini walioiamini Biblia walikuwa na hakika sana kwamba Mungu anaukubali utumwa, hivi kwamba walikuwa tayari kushika silaha katika vita vya wenyewe kwa wenyewe vilivyogharimu maisha ya watu zaidi ya nusu milioni, ili kutetea haki yao ya kuudumisha utumwa! Vita hivyo vya wenyewe kwa wenyewe havikumaliza ubaguzi wa rangi katika Kusini mwa Marekani, lakini viliwadhalilisha sana Wakristo waliokuwa wamiliki wa watumwa, hivi kwamba hatimaye walilazimika kukiri kwamba utumwa ulikuwa kosa. Mabadiliko ya kitamaduni yasiyoweza kuzuiliwa – yakisukumwa na hisia ya haki – yaliwafanya wayarudie Maandiko Matakatiifu, ambamo polepole lakini kwa hakika walitambua kosa la matendo yao. Leo karibu wanatheolojia wote wanaamini kwamba Biblia, ikieleweka sawasawa, haiungi mkono utumwa, licha ya hoja nyingi “za kibiblia” zilizotolewa zamani, na kwamba desturi hiyo ni dhambi.

Utumwa na Mfumo Dume Vikilinganishwa

Hebu sasa tuchunguze mambo yanayolingana kati ya utumwa na mfumo dume – yaani dhana iliyokubalika katika ustaarabu tangu zamani kwamba wanaume ndio wanaopaswa kuongoza. Tuone jinsi ilivyo rahisi kujenga mfululizo wa hoja unaofanana na ule wa utumwa, mtu anapoyafasiri Maandiko Matakatiifu kwa mtazamo wa ukamilishano:⁷⁸

- *Mungu aliyaanzisha mamlaka ya mwanamume*. Katika bustani ya Edeni, kabla ya anguko, Mungu alimfanya Adamu kuwa mkuu wa Hawa.

- *Mungu aliyakubali mamlaka ya mwanamume.* Mababa wa ukoo, si mama wa ukoo, waliwaongoza watu wa Mungu. Wafalme, si malkia, wanatawala historia ya Israeli.
- *Sheria ya Musa iliyaunga mkono mamlaka ya mwanamume.* Amri ya kumi inasema kwamba hatupaswi kumtamani mke wa jirani yetu, wala punda wake, wala mali zake nyingine. Na makuhani lazima wawe wanaume, si wanawake.
- *Yesu hakuwahi kusema neno dhidi ya mamlaka ya mume.* Kile ambacho hakukilaani, lazima alikikubali.
- *Mitume waliwaamuru wake kuwanyenyekea waume zao.* Waliuweka mfumo dume katika utaratibu bila kuulaani.
- *Mitume waliyatumia mamlaka ya mume kuonyesha upande mzuri wa Injili,* ambamo mume alipaswa kumwakilisha Kristo, Bwana, na mke alipaswa kumnyenyekea mumewe kama kwa Kristo mwenyewe.

Je, mnaona mambo haya yanayolingana kwa namna inayoshangaza na kuzindua, kati ya majaribio ya kuuhalalisha utumwa na mfumo dume kwa Biblia? Hata kanisa kubwa kuliko yote ulimwenguni sasa linatambua ulinganisho kati ya maandiko ya “Enyi wake, nyenyekeeni” na “Enyi watumwa, nyenyekeeni”: mwaka 1988 Papa Yohane Paulo II alieleza waziwazi msimamo kwamba kutumia maandiko ya Paulo katika Waefeso 6 kuuhalalisha utumwa hakuna tofauti na kutumia Waefeso 5 kuuhalalisha unyenyekevu wa mke katika ndoa.⁷⁹

Matofaa na Machungwa?

Wanatheolojia wakamilishano wanaitikiaje kufanana huku? George Knight anasema kwamba maandiko ya “Enyi wake, nyenyekeeni” na “Enyi watumwa, nyenyekeeni” ni tofauti sana – ni kama “matofaa na machungwa” (yaani vitu visivyoweza kulinganishwa). Kwa nini? Nitanukuu makala⁸⁰ ya mwanatheolojia mkamilishano mashuhuri, Sam Storms, anayetaja sababu sita zinazotuwezesha, kwa maoni yake, kuulaani utumwa na wakati huo huo kuunga mkono unyenyekevu wa wanawake. Nitamukuu hoja kwa hoja, nikiyaweza maneno yake kwa herufi za mlalo na ndani ya alama za kunukuu, kisha nitajibu kila hoja moja moja:

Kwanza: *“Maandiko yanajulikana kwa kuweka katika utaratibu mahusiano yasiyotakiwa, bila kuyakubali kama vielelezo bora vya kudumu (taz. Mathayo 19:8; 1 Wakorintho 6:1-8). Kwa maagizo yake kuhusu uhusiano kati ya watumwa na mabwana, Paulo hasemi kwamba utumwa ni taasisi nzuri.”*

Kwa hiyo Storms anaelewa vizuri kabisa kwamba Mungu yuko tayari kujishusha kwa mifumo ya kijamii. Vizuri! Lakini hiyo ndiyo hoja hasa inayopaswa kutolewa kuhusu unyenyekevu wa mke kwa *paterfamilias*, ulioamriwa na utamaduni katika ulimwengu wa Kigiriki na Kirumi – Biblia inauweka katika utaratibu bila kuukubali.

Pili: *“Taasisi ya utumwa haina msingi wake katika uumbaji, bali ni upotoshaji unaotokana na anguko. Lakini ndoa na nafasi ya kwanza ya mwanamume ni sehemu ya mpangilio wa awali wa uumbaji, uliokuwepo kabla ya anguko.”*

Hapa Storms anaelewa vibaya Mwanzo 2 na 3, na anakifanya kielelezo bora kitu ambacho, kwa mujibu wa Mwanzo 3:16, ni matokeo ya moja kwa moja ya anguko na si ya uumbaji.

Tatu: *“Mahali kadhaa mbegu za kukomeshwa kwa utumwa zinapandwa. Taz. Filemoni 16, Waefeso 6:9. Lakini hakuna kitu katika Agano Jipya kinachoonyesha kwamba jambo hilo hilo lilikusudiwa kwa uhusiano kati ya mume na mke.”*

Hilo si kweli. Wagalatia 3:28, 1 Wakorintho 7 na tafsiri sahihi ya Waefeso 5, hasa mafundisho yake kuhusu kunyenyekeana, kwa hakika ni “mbegu za kuuondoa” utawala wa mwanamume katika ndoa.

Nne: *“Ikiwa hoja ya utumwa inatumiwa kubatilisha unyenyekevu wa mke kwa mumewe, je, haingebatilisha pia unyenyekevu wa mtoto kwa wazazi wake? Zingatieni jinsi Paulo katika Waefeso 5-6 anavyoshughulikia mahusiano kati ya mume na mke, wazazi na watoto, na watumwa na mabwana.”*

Storms anatumia neno lisilo sahihi: watoto wanapaswa “kutii”, wakati wake na watumwa wanapaswa “kunyenyeka”. Jambo hili linawaunganisha wake na watumwa kwa namna ya pekee. Storms pia anaonekana kudhani kwamba wazazi na watoto katika utamaduni ule wangesoma mistari kuhusu wazazi na watoto kwa namna ileile tunavyoisoma sisi leo katika nchi za Magharibi. Lakini ni nani kati yetu angesisitiza kwamba watoto wetu wawatii wazazi wao hata walipokwisha kuwa watu wazima kwa muda mrefu? Msomaji wa karne ya kwanza angeielewa Waefeso 6 kwamba Paulo anawaamuru hata watoto waliokwisha kuwa watu wazima kuwatii wazazi wao, wala si kuwaheshimu tu.⁸¹

Lakini hata kama uhusiano wa mzazi na mtoto ungekuwa wakati ule sawa na ulivyo leo (jambo ambalo halikuwa hivyo), *ngazi za mamlaka zinazotegemea jinsia katika ndoa ni tofauti sana na ngazi za mamlaka zinazotegemea vizazi katika uhusiano wa mzazi na mtoto*. Ukweli kwamba watoto wetu wadogo wanajua kidogo kuhusu maisha na hekima ya maisha unawaweka katika nafasi ambamo kutegemea wazazi na kuwatii ndilo jambo bora kwao, na kwa hiyo jambo hilo linazingatiwa hata katika tamaduni za usawa. Hali hiyo haihusu ndoa kati ya watu wazima wawili walioelimika. Lengo la kulea watoto ni kuwaongoza watoto wetu wapite hatua ya kutegemea na kutii, ili hatimaye waweze kuziongoza familia zao wenyewe na kwa njia hiyo wawe sawa nasi (kama Paulo anavyodokeza katika Waefeso 5:31). Kwa hiyo ingekuwa kosa kujaribu kuushikilia uongozi wa wazazi juu ya mtoto katika maisha yake yote. Basi, kwa nini tuwe na hakika hivi kwamba ni sahihi kufanya hivyo kwa mwenzi wetu wa ndoa?

Tano: *“Katika maagizo ya Paulo kwa watumwa haitajwi amri ya kimaadili ya kudumu wala kanuni kamili ya kimaadili kuhusu utumwa.”*

Hapa Storms anarudia hoja ya kwanza. Lakini angalieni maneno ya 1 Petro 2-3: “Ninyi watumwa, wanyenyekeeni bwana zenu ... Vivyo hivyo ninyi wake, wanyenyekeeni waume zenu.” Kwa msingi gani Storms ana hakika kwamba agizo la kwanza si amri ya kimaadili ya kudumu, wakati la pili ni amri kama hiyo? Msimamo wake unajipinga.

Sita: *“Paulo anakubali waziwazi uwezekano na anaunga mkono kwamba mtumwa apate uhuru wake (1 Wakorintho 7:21). Kuhusu wake na unyenyekevu wao kwa waume zao hasemi jambo lolote linalofanana na hilo.”*

Hiyo ni kwa sababu ndoa, tofauti na utumwa, kwa mpango wa Mungu ni umoja wa mwili mmoja.⁸² Kuwekwa huru kutoka utumwani kulitamanika kwa sababu kunawakilisha ukombozi wa kazi, taasisi iliyowekwa na Mungu. Vivyo hivyo, kuwekwa huru kutoka kwa mfumo dume ni ukombozi wa ndoa, taasisi iliyowekwa na Mungu. Lengo la Paulo alipoandika Waefeso 5 ni kufikia, katika utamaduni ule, ndoa yenye usawa kadiri iwezekanavyo, bila kutuma ujumbe wa mapinduzi dhidi ya kanuni za Aristotle.

Haya yote yanamaanisha kwamba, kinyume na madai ya George Knight na Sam Storms, utumwa na mfumo dume vinafanana sana – si kama matofaa na machungwa hata kidogo, bali ni *matunda yaliyooza ya mti uleule ulioanguka*. Kimsingi utumwa unafanana sana na wazo la uongozi wa mume juu ya mke wake. Uwe wa wema au wa ukatili katika jinsi unavyotekelezwa, desturi zote mbili ni matokeo

ya ulimwengu ulioanguka. Haina maana, kwa upande mmoja, kuulaani hata utumwa “wa wema” – kama Wakristo wote wanavyofanya leo – huku wakati huo huo mtu akiwa ngome ya mfumo dume “wa wema”.

Ikiwa mojawapo ya matokeo ya muda mrefu ya Injili katika jamii ni kuuondoa utumwa, basi kwa jiwe hilo hilo inaua pia ndege wa pili, yaani mfumo dume. Kwa sababu hiyo, Clarice Martin, katika makala ya kuvutia kuhusu jinsi Waamerika Weusi wanavyoifasiri Biblia, anauliza swali linalofumbua macho: “Wahubiri na wanatheolojia wanaume Weusi wanawezaje kutumia kanuni ya ufafanuzi iliyo huru wanapohubiri na kuandika kuhusu watumwa, lakini kanuni ya ufafanuzi wa kihalisia inapohusu wanawake?”⁸³

Mafunzo Kutoka kwa Dhuluma ya Awali

Kwa kukana kufanana kati ya utumwa na mfumo dume, wanatheolojia wakamilishano wanarudia kosa la Wakristo wa Kusini mwa Marekani waliopinga kukomeshwa kwa utumwa. Kwa mara nyingine wanayaweka makanisa yanayoamini ukali wa akili yao ya kitheolojia katika hali ya aibu kwa kanisa la Yesu, na kwa njia hiyo wanarefusha kudharauliwa kwa baadhi ya washiriki wao wenyewe.

Kinachofanya jambo hili lote kuwa la kusikitisha zaidi ni ukweli kwamba watetezi wenye ushawishi mkubwa zaidi duniani wa utawala wa mwanamume ni *Wabaptisti wa Kusini*, dhehebu ambalo kanisa moja kati ya kila makanisa manne ya Marekani ni mshiriki wake. Wanaendelea kueneza mawazo yao duniani kote kupitia wanatheolojia wao wakuu na vyombo vyao vya habari. Onyo la Georg Hegel linaonekana kutimia: “Jambo pekee tunalojifunza kutoka kwa historia ni kwamba hatujifunzi chochote kutoka kwa historia.”

Basi, kanisa la leo linapaswa kujifunza nini hasa kutokana na makosa ya Wakristo waliopinga kukomeshwa kwa utumwa? Kwanza: inawezekana, kupitia kazi nyingi “za kitaalamu” zinazojumuisha maandiko kutoka Biblia nzima, kufikia imani fulani – kama inavyotokea kwa madhehebu mazima na kwa shule nzima za mafundisho ya kitheolojia – na bado kuwa katika kosa.

Pili: inawezekana kwamba utamaduni unakua katika mwelekeo mzuri, ambao kwa kweli ni matokeo ya kanuni za Kikristo zilizotia mizizi katika utamaduni huo kwa milenia nyingi. Kwa mfano, *Magna Carta ya Paulo kwa Ubinadamu* (yaani hati kuu ya haki na uhuru) katika Wagalatia 3:28 ni mara ya kwanza katika historia ambapo mtu alieleza kwa nguvu namna hiyo wazo la usawa na la mwisho wa ngazi za mamlaka katika jamii. Kwa kweli tunadaiwa na mstari huu kiasi gani kwa ajili ya kukomeshwa kwa utumwa na kukomeshwa kwa utawala wa wanaume katika jamii? Badala ya kuupinga au hata kuushambulia ushawishi wa Injili katika jamii, kanisa linapaswa kuudai kuwa wake na kuusherehekea.

Tatu: inawezekana kwamba uvumbuzi na maendeleo katika jamii yanaitilia shaka tafsiri ya Maandiko Matakatifu iliyodumu kwa muda mrefu. Watu wengi walipoamini kwamba dunia ni bapa, au kwamba dunia ndiyo kitovu cha ulimwengu, kanisa lilikuwa na mistari ya Biblia ya kuunga mkono jambo hilo. Uvumbuzi wa kisayansi ulipolikanusha, jambo hilo lilitupa nafasi ya kuisoma Biblia kwa njia mpya na kuona kile kilichokuwemo ndani yake tangu mwanzo. Mapinduzi ya Viwanda na mawimbi ya kwanza ya lile vuguvugu la baadaye la haki za wanawake yalipoufikia ulimwengu wa Magharibi, wanawake kwa mara ya kwanza walipata nafasi ya kuthibitisha akili na uwezo wao unaolingana na ule wa wanaume. Badala ya kuliona jambo hili kama tishio, kwetu ni nafasi ya kuyatazama upya Maandiko Matakatifu yenyewe kwa swali hili: Tumekuwa tukipuuza nini muda wote huu?

Nne: makosa ya kawaida ya ufafanuzi yanapaswa kuepukwa. Ili kufasiri sehemu moja moja za Biblia, ni lazima kuitumia Biblia nzima. Ni rahisi mno kukusanya “maandiko ya uthibitisho”, ambayo nayo yanafasiriwa vibaya. Hatupaswi kusahau kwamba vitabu vya Biblia, ingawa viliandikwa *kwa ajili yetu*, havikuandikiwa *sisi*. Ni *lazima* tujifunze kwa makini muktadha wa kihistoria ambamo andiko liliandikwa, *kabla* hatujaufikia ujumbe usiopitwa na wakati ambao kisha tunaweza kuutumia katika wakati wetu na katika mazingira yetu.

Tano: maslahi binafsi na *fikra za kikundi* (groupthink) zinaweza kutufanya tuisome Biblia kwa upendeleo mkubwa. (Habari zaidi kuhusu jambo hili mtazipata katika Kiambatisho 6.) Kwa kawaida watu (hata Wakristo) wanapinga kila kitu kinachotishia nafasi yao au marupurupu yao. Je, wanatheolojia waliomiliki watumwa wangepaswa kuruhusiwa kuwa na sauti kubwa kuliko zote katika midahalo ya kitheolojia ya karne ya 19? Je, watu ambao wangepoteza kazi zao na sifa yao kama wachungaji, viongozi au maprofesa katika makanisa, huduma na vyuo vya ukamilishano, wanaweza leo kuwa sauti zinazotawala katika suala hili?

Sita: inahitaji kanisa zima ili kuifasiri Biblia. Si busara kamwe kupuuza au kudharau sehemu za kanisa zinazoyaona mambo tofauti na sisi. Kuwaita watu wanaoyapenda Maandiko Matakatifu kwa dhati kuwa “wamejilinganisha na utamaduni” au “waliberali” kunaweza kuwa njia ya kujifanya viziwi kwa sauti ya Mungu. Watu tunaowashtaki kuwa na “mtazamo duni” kuhusu Maandiko Matakatifu huenda wanaelewa sehemu zake vizuri zaidi sana kuliko sisi.

Mwisho, haisaidii hata kidogo kwa uaminifu wa kanisa katika jamii kung’ang’ania desturi potofu za kijamii ambazo jamii nyingine yote imeziacha. Kwa maoni yangu, ni kujiangamiza kwa kanisa kuendelea kuwa ngome ya mfumo dume, sawa kabisa na kuendelea kuitumia Biblia kuuhalalisha utumwa. Katika karne zile ambazo utamaduni na kanisa walikubaliana kwa kiasi fulani kwamba utumwa unakubalika, na kanisa likaisifu hata namna yake laini kabisa, kujiunga na msimamo huo hakukuharibu sana sifa ya kanisa. Lakini fikirieni jinsi ingepokelewa, kama familia ya kisasa ya Kikristo katika nchi za Magharibi ingeamua “kumtii Mungu” kwa kuwaweka watumwa wawili waliokubali desturi hiyo kwa sababu za kibiblia?

Ndivyo ilivyokuwa pia, kwa muda wote ambao kanisa lilikubaliana na imani ya kitamaduni ilioelezwa na Jean-Jacques Rousseau: “Mwanamume anapaswa kuwa hodari na mtendaji; mwanamke anapaswa kuwa dhaifu na mtulivu; mmoja lazima awe na nguvu na pia nia; inatosha kama mwingine hapingi sana”⁸⁴. Wakati huo kujiunga na mfumo dume hakukuharibu sana sifa ya kanisa. Lakini sasa, kwa kuwa hata kipindi cha televisheni kilichoshinda tuzo kama *The Handmaid’s Tale* kinajengwa juu ya “hofu kuu” ya kuwekwa chini kwa mwanamke, sisi kama kanisa hatuko mbali sana na ile familia ya kisasa ya kuwaziwa yenye watumwa, tunapowafundisha binti zetu kujiweka chini ya mamlaka ya upande mmoja ya waume zao, na tunapowakataza wanawake wenye uwezo wa kufundisha na kuongoza wasifundishe wala wasiongoze.⁸⁵

Sisi Wakristo tukiupanua usawa wa wanawake zaidi ya mazingira ya nyumbani hadi kanisani na katika jamii, hatutazifanya tu ndoa zetu kuwa na maelewano zaidi, bali pia tutauimarisha uaminifu wa Injili yetu katika utamaduni wetu. Kile ambacho raia wenzetu wamesahau – lakini tunaweza kuwakumbusha – ni kwamba kuinuliwa kwa sasa kwa hadhi ya mwanamke katika utamaduni wetu kuna mizizi yake kihistoria katika ushawishi wa polepole wa Injili yetu wenyewe, inayompa mwanadamu heshima, na katika kumtambua Mungu kuwa mwenye upendo na haki. Kwani tangu zamani Mungu hajui mipaka ya ukamilishano, na amewapa wanawake uwezo wa kuzitumia karama zao kikamilifu – ikiwemo uwezekano wa kuwaongoza na kuwafundisha wanaume kwa nguvu.

Tanbihi

1. Richard Hays, *First Corinthians*, uk. 116
2. Hata kama katika ndoa kuna mamlaka na unyenyekevu, hii haimaanishi kwamba mke hawezi kuwa na mamlaka juu ya mume wake katika eneo jingine. Debora, kwa mfano, mke wa Lapidothi, huenda katika utamaduni wa mfumo dume aliomoishi alipokea amri kutoka kwa mume wake nyumbani, lakini hata hivyo alikuwa kiongozi aliyefanikiwa katika nchi yake. Hata mume wake alilazimika kupokea amri kutoka kwake huko. Jambo hili linaweza kuonekana kuwa tata, lakini halijipingi, kwa sababu hakuna mahali popote katika Biblia ambapo unyenyekevu wa mwanamke katika ndoa unatajwa kuwa sababu ya kutomruhusu kuchukua nafasi ya uongozi kanisani na katika jamii.
3. Kama mfano mdogo, nimekutana na mitazamo ya ukamilishano wa kipengele kimoja kwa N. T. Wright wa Ulaya Magharibi, Hayk Hovhannisyan wa Ulaya Mashariki, na hapo zamani pia kwa Michael Bird wa Australia. Kwa wale waliozama sana katika “vita” vya Marekani kati ya mtazamo wa usawa (kwamba wanaume na wanawake ni sawa na wanaweza kushika nafasi zote za huduma na uongozi) na ukamilishano, uwezekano huu huenda haufikiriki. N. T. Wright anaeleza: “Sehemu ya tatizo, hasa nchini Marekani, ni kwamba tamaduni zinagawanyika kiasi kwamba watu wengi, wanapoweka alama kwenye kisanduku kimoja, wanadhani kwamba lazima waweke alama kwenye visanduku vingine kumi na viwili vya upande uleule – bila kutambua kwamba upande wenyewe ni wa kiholela kabisa na umefungamana na utamaduni.” Tukiambiwa jambo mara nyingi vya kutosha, tunaelekea kuliamini. Nikionyesha nyota mbili katika anga la usiku na kusema: “Nyota hizi mbili zimeunganika. Zinaunda kundi la nyota liitwalo ‘Viashiria’”, basi msikilizaji wangu anawazia uzi usioonekana unaounganisha nyota hizo. Kila mara anapotazama angani, “kuwa pamoja” kwao kutamvutia. Kwa kweli ni nyota zilizo peke yake, zilizo mbali kwa mamilioni ya miaka ya nuru kutoka moja hadi nyingine. Ni kutoka pembe fulani tu katika galaksi yetu ndipo zinapoonekana kana kwamba ziko karibu. Ndivyo ilivyo kwa ukichwa wa mwanamume na huduma ya wazee wa kanisa – ni nyota mbili zilizo peke yake. Katika kusudi la Mungu hazijaunganika lazima, na katika Maandiko Matakatifu hakika hazijaunganika.
4. Beth Allison Barr katika *The Making of Biblical Womanhood* (sura ya 6) ananukuu *Happily Ever After*.
5. Lakini wanatheolojia mashuhuri wa ukamilishano wanadai kimakosa jambo hilo! Andreas Köstenberger, kwa mfano, anaandika katika *God, Marriage, and Family* (uk. 250): “Yesu aliuthibitisha mpango wa awali wa Mungu Muumba kwa ajili ya ndoa kwa kunukuu Mwanzo 1:27 na pia 2:24 (Mathayo 19:4-6 na vifungu vinavyolingana). Kwa hiyo Bwana wetu aliuthibitisha kwa uthabiti na kwa msisitizo mpango wa awali wa Mungu kwa ajili ya ndoa, mume akiwa kichwa na mke akiwa mwenzi anayenyenyekea na kusaidia.”
6. Wayne Grudem, *Evangelical Feminism*, sura ya 1
7. John Piper, *Recovering Biblical Manhood and Womanhood*, sura ya 1
8. Ed na Gaye Wheat, *Intended for Pleasure*, toleo la 4, uk. 30–31
9. Kevin Leman, *Sheet Music*, uk. 54.
10. Tim na Kathy Keller, *The Meaning of Marriage*, sura ya 2
11. Tim na Kathy Keller, *The Meaning of Marriage*, sura ya 6
12. Tim na Kathy Keller, *The Meaning of Marriage*, Kiambatisho
13. Timothy Keller, The Timothy Keller Sermon Archive, 2012–2013
14. Sikiliza hapa: www.bit.ly/2ZPRZGH
15. John Piper anaeleza hoja hii hivi: “Katika uhusiano kati ya wanaume na wanawake kanisani, wanaume wanapaswa kuchukua uongozi, kama vile mume anavyochukua uongozi nyumbani (Waefeso 5:22-33).” Inafurahisha kwamba mojawapo ya makanisa makubwa zaidi katika bara langu linawaruhusu wanawake kuhubiri na kuliongoza kanisa. Lakini kwa sababu ya msisitizo wao juu ya unyenyekevu wa mke, utamaduni wa ajabu umejitokeza huko: Wahubiri hawa wanawake na wachungaji hawa wanawake wanakataa kuolewa, kwa sababu washiriki wa kanisa hawaichukulii tena kwa uzito uleule nafasi yao ya uongozi mara tu wanapoolewa.
16. Sikiliza hapa: www.bit.ly/2ZPRZGH
17. Mwanzo 3:16
18. Elaine Storkey, *Scars across humanity: Understanding and Overcoming Violence Against Women*, uk. 210
19. Mawazo yanaenea nje ya mipaka ya makanisa. Kwa hiyo lazima pia tujiulize mawazo ya Kikristo yana athari gani kwa utamaduni kwa ujumla. Kanisa likifundisha kwamba unyenyekevu wa mwanamke kwa mwanamume ndio mpango bora wa Mungu, jambo hilo halisaidii kuzuia ukatili wa kijinsia. Lakini kanisa likisisitiza kwamba mpango bora wa Mungu kwa ndoa umejengwa juu ya kushirikiana kwa pande zote, hakika jambo hilo linasaidia kupunguza ukatili wa majumbani.
20. Taz. www.ab.co/3bHZF05 na www.bit.ly/3GNbrVt

21. www.bit.ly/3nVy1CK
22. Eggerichs, *Love & Respect*, uk. 221. Alitoa dai hili bila kutaja tafiti zozote wala ushahidi mwingine wa nje.
23. Sheila Gregoire, *The Great Sex Rescue*, sura ya 2. Utafiti wa Taasisi ya Gottman (Gottman-Institut) unafikia matokeo yaleyale. John Gottman anaandika katika kitabu chake “Die sieben Prinzipien für eine glückliche Ehe” (Kanuni Saba za Ndoa yenye Furaha) kwamba “kitakwimu, uwezekano wa ndoa kuvunjika ni asilimia 81 ikiwa mwanamume hayuko tayari kushiriki mamlaka na mwenzi wake”.
24. Sheila Gregoire, *The Great Sex Rescue*, sura ya 2.
25. Sheila Gregoire, *The Great Sex Rescue*, sura ya 2.
26. Katika mahojiano ya podikasti, Alan Frow anautetea mfumo wa “mwenye kauli ya mwisho” [*tiebreaking*] kwa hoja kwamba, kama mchungaji, anapozishauri ndoa za usawa anaona kwamba “kuna mivutano mingi kwa sababu hawajui nani atafanya uamuzi”. Sikiliza hapa: www.bit.ly/2ZPRZGH. Lakini je, jambo hili ni kweli kwa ujumla? Nikianza na uzoefu wangu wa ndoa na wa wenzi niliowashauri, basi wazo la mke kwamba mamlaka ya mume wake yanaanza kufanya kazi wasipoweza kukubaliana kwa kweli linaleta mivutano mikubwa sana katika ndoa. Washauri wengi wa Kikristo wanasisitiza kwamba kinachosaidia zaidi kushughulikia mivutano katika ndoa za Kikristo zenye migogoro mingi si kumweka mume kuwa mwenye mamlaka ya kuamua, bali kuacha kufanya hivyo. Badala yake, wenzi wanapaswa kujifunza kusikilizana kwa kweli, kupendana na kuweka mipango yao kando kwa ajili ya mwingine. Nimesikia hadithi za kutosha za wanawake wanaojitahidi kwa kukata tamaa kunyenyekeka mamlaka ya kauli ya mwisho ya waume zao, lakini bado wanateseka kwa sababu hiyo. Ninapowazia majukumu yamebadilishwa na kujiweka katika nafasi ya mke aliye na maoni ya dhati juu ya jambo fulani, wakati mume wake ana maoni mengine ya dhati vilevile na hatimaye yeye ndiye anayefanya uamuzi, ninatambua kwamba wazo la mamlaka ya kauli ya mwisho linaweza kumlazimisha mume kuyapuza maneno ya Yesu: “Basi yo yote [msiyo]taka watu wawatendee ninyi, nanyi [msi]watendee vivyo hivyo.”
27. Mathayo 24:10; Luka 12:1; 1 Wakorintho 7:5; 11:33
28. Hoja nyingine ya wakamilishano ni hii: Ikiwa kunyenyekeana (katika Waefeso 5:21) kunapaswa kuhusu jozi zote tatu za mahusiano (mume na mke, wazazi na watoto, mabwana na watumwa), basi haiwezekani kwamba Paulo anaudhoofisha wazo la uongozi na unyenyekevu katika ndoa, kwa kuwa jozi ya pili na ya tatu kwa asili yake ni za ngazi za mamlaka. Lakini mimi ninauelewa Waefeso 5:21 kwa namna nyingine: Si mstari unaotoa mfumo kwa jozi zote tatu, bali ni mstari wa kuvukia tu kwenda sehemu mpya ya barua ya Paulo, ambao anautumia hasa kwa mahusiano ya ndoa. Hii ni njia bora zaidi sana kuliko ile ya wakamilishano kama Schreiner na Knight, ambao wanakubali wazo la kunyenyekeana kwa waume na kwa wake pia, lakini kwa namna ya ajabu wanalieleza upya kuwa “mke anajinyenyekeza kwa nafasi yake kama mke mnyenyekevu, na mume anajinyenyekeza kwa nafasi yake kama kiongozi anayejitoa sadaka”. Lakini ni wazi kwamba Paulo hawaagizi wanyenyekee nafasi zao, bali wanyenyekeane wao kwa wao.
29. Warumi 13:1
30. “Kwa kuwa *hypotassō* lina wazo la kuwa katika nafasi ya chini kuliko mtu mwingine, neno hili linafaa kwa unyenyekevu kwa wenye mamlaka na pia kwa unyenyekevu katika mahusiano ya kibinafsi kati ya walio sawa. Katika kisa cha kwanza kuna mpangilio halisi wa vyeo katika ngazi za mamlaka: Wakristo, kwa mfano, wako chini ya mamlaka ya serikali ya kiraia, na kwa hiyo wanapaswa kuinyenyekeka mamlaka hiyo. Katika kisa cha pili mpangilio wa vyeo ni wa kimtazamo: Waumini wanapaswa kujiweka chini ya wengine kana kwamba wako katika ngazi za mamlaka; yaani wanapaswa kuwatendea wengine kana kwamba ni muhimu kuliko wao wenyewe; huo ndio kiini cha moyo wa unyenyekevu wa Kikristo (Warumi 12:10; Wafilipi 2:3).” (Andrew Bartlett, *Men and Women in Christ*, uk. 36)
31. Cynthia Westfall anaandika katika *Paul and Gender* (sura ya 1): “Waefeso 5:18-23 katika Kigiriki ni sentensi moja, na maagizo kwa wake katika mstari wa 22 – kwa kuachwa kwa kitenzi ‘kunyenekeka’ katika mstari wa 22 – kisarufi yanategemea kunyenyekeana katika mstari wa 21.”
32. Paulo anaonekana kuulinda maana hii ya “kunyenekeka” katika barua yake kwa kuchagua neno jingine – “kutii” – katika mistari inayofuata kwa ajili ya uhusiano wa wazazi na watoto na wa bwana na mtumwa.
33. Tito 2:4
34. Kuna hata maelezo ya kinyurolojia kwa nini waume wanaelekea kuwa na ubinafsi zaidi kuliko wake – tazama www.on.today.com/3CKRIsD
35. *Men and Women in Christ*, uk. 64
36. Duvall na Hays, *Grasping God’s Word*, sura ya 13.
37. Aristotle, *Politics*, 1255b.
38. Ninadhani pia kwamba “katika mazingira ya Kigiriki na pia ya Kirumi watumwa hawakuruhusiwa kisheria kuoa. Kwa hiyo maneno ya Paulo kuhusu mwenendo wa wake na waume katika Waefeso 5 yanawalenga hasa watu huru, hasa tabaka la kijamii lililoongoza kaya zenye watumwa.” (Andrew Bartlett, *Men and Women in Christ*, uk. 66)

39. David Scholer, *Journal of the Evangelical Theological Society* Juzuu 30, Desemba 1987, uk. 416. www.bit.ly/3bDKpI9
40. Aristotle, *Politics*, 1259a.
41. Celsus alikuwa mkosoaji wa kipagani aliyeishi katika karne ya pili. Nukuu hii imetoka kwa Ross Shepherd Kraemer katika *Her Share of the Blessings* (uk. 128).
42. Taz. John Piper, *This Momentary Marriage*, sura ya 6–8
43. Grudem analitumia neno “paterfamilias” mara moja tu, yaani katika tanbihi ya 102 ya sura ya 7. Huko mwandishi mwingine anasisitiza umuhimu wa mshiriki mkubwa zaidi wa kaya.
44. Yohane Paulo II, *Mulieris Dignitatem*, uk. 88.
45. Mwanzo 21:12
46. Waamuzi 13:10-11
47. Luka 1:26-38
48. Mathayo 1:18-21
49. 2 Wafalme 4:8-10
50. 1 Samweli 25:3
51. 1 Samweli 25:25
52. Nukuu za awali zimetoka katika NRSV [New Revised Standard Version]
53. Richard Hays, *First Corinthians*, uk. 116.
54. Kitabu cha msingi cha Grudem, *Evangelical Feminism and Biblical Truth* [Ufeministi wa Kiinjili na Kweli ya Kibiblia], kwa mfano, kiliandikwa ili kukanusha hoja za wanausawa, ikiwemo hoja kwamba 1 Wakorintho 7 inafundisha ndoa ya walio sawa. Lakini katika sehemu fupi sana (6.7), inayochukua ukurasa mmoja tu kati ya kurasa 800 za kitabu, Grudem anadai tu kwamba 1 Wakorintho 7 inadhibiti tu uongozi wenye mamlaka wa mume. Hata hivyo, hatoi hoja yoyote dhidi ya dhana kwamba kifungu hiki hakipaswi tu kudhibiti *matumizi* ya tafsiri ya ngazi za mamlaka ya Waefeso 5, bali pia kuiongoza *tafsiri* ya Waefeso 5. Kifungu kama 1 Wakorintho 7, kinachosema bila utata kwamba mume na mke pia wana mamlaka sawa juu ya kila mmoja – ukweli ambao wafasiri wote wanakubaliana nao –, kinapaswa kuwa na uzito katika kufasiri kifungu (Waefeso 5) ambacho ni baadhi tu ya wafasiri wanaodai kwamba kinampa mume mamlaka ya upande mmoja.
55. Kwa mfano, Tom Schreiner – kama Andrew Bartlett anavyoonyesha katika *Men and Women in Christ* (uk. 18–19) – anaandika muhtasari wa kina kama jibu kwa kitabu cha Philip Payne *Man and Woman: One in Christ* cha mwaka 2009, na anajaribu kukikanusha. Ingawa Payne anaitolea 1 Wakorintho 7 sura nzima, kwa ajabu Schreiner haitaji sura hiyo hata kidogo. Ndivyo ilivyo pia kwa Claire Smith, aliyechapisha mwaka 2012 kitabu *God’s Good Design: What the Bible Really Says about Men and Women* [Mpango Mwema wa Mungu: Kile Biblia Inachosema Kweli kuhusu Wanaume na Wanawake]. Lengo lake alilolitamka ni kushughulikia “maandiko muhimu zaidi ya Biblia” ambayo “yanapaswa kuamua” mfano bora wa ndoa. Kitabu hiki kinapendekezwa kwa shauku na Don Carson na wengine, na wengi wanakisifu kwa ukamilifu wake. Lakini kwa ajabu, hakuna hata sura moja kati ya sura zake tano kuhusu ndoa inayoshughulikia 1 Wakorintho 7. Siwashtaki maandishi hawa kwa kukosa uaminifu, bali tu kwa kuwa na doa kubwa la upofu, na dalili za “upendeleo wa kuthibitisha” (confirmation bias), ambamo watu bila kujua wanaitumia Biblia si ili kujifunza yote inayosema kuhusu jambo fulani, bali tu ili kuunga mkono maoni waliyokuwa nayo tangu mwanzo.
56. Nukuu kutoka *Discovering Biblical Equality*, uk. 238
57. Chanzo: www.gates.ly/3bMqqQZ
58. Chanzo: Sandra Joshel na Sheila Murnaghan, *Women and Slaves in Greco-Roman Culture*, uk. 217–20. Imenukuliwa katika Barr, *The Making of Biblical Womanhood* (uk. 226)
59. Taz. Susan Hylen, *Women in the World of the New Testament*
60. Ili kuelewa vizuri zaidi jinsi hali za kijamii zinavyopunguza idadi ya watu wanaoweza kuchukua nafasi ya uongozi, fikirieni kanisa la kisasa ambalo washiriki wake wengi ni watu wenye elimu ya chuo kikuu katika eneo lenye utajiri. Sasa tafakarini jinsi ambavyo isingekuwa rahisi kwa mfanyakazi asiye na elimu katika kanisa hilo kuchukua nafasi ya uongozi, kwa sababu rahisi kwamba ingekuwa na shaka kama watu hao wangemfuata (na kama kwa hiyo angeweza kuwaongoza hata kidogo). Kwa sababu hiyo hiyo, katika Biblia hatupati pia mifano ya watumwa waliokuwa wazee wa kanisa.
61. John Stackhouse, *Finally Feminist*, uk. 39
62. Wakolosai 3:18
63. Tito 2:5
64. 1 Petro 3:1

65. Ili kitabu changu kisiwe kirefu mno, niliamua kutoeleza kikamilifu 1 Petro 3:1-7. Hata hivyo ninapendekeza sura ya 6 ya kitabu cha Andrew Bartlett *Men and Women in Christ* [Wanaume na Wanawake katika Kristo]. Sura hiyo ina kichwa "Submission and Honour: 1 Peter" (Unyenyekevu na Heshima: 1 Petro). Kwa maoni yangu Bartlett anaonyesha kwa kushawishi kwamba Petro kimsingi anafuata njia ileile kama Paulo katika Waefeso 5, ili kuudhoofisha mpangilio wa ngazi za mamlaka wa utamaduni kwa mafundisho kuhusu unyenyekevu *wa pande zote*. Kama Paulo, Petro katika 3:1-6 hapindui wala haungi mkono bila masharti nafasi ya unyenyekevu ambayo utamaduni ulimtarajia mwanamke; badala yake anairekebisha kwa sababu mpya zilizovuviwa na Injili: si kwa hofu ya mume asiye Mkristo, bali kwa tumaini kwa Mungu na kwa juhudi ya kumvuta mume kwa Kristo. Na kama Paulo, Petro haifanyi kuwa kielelezo bora wala haiilaani nafasi ya kimamlaka ambayo utamaduni ulimtarajia mume Mkristo, bali anairekebisha katika 3:7 kwa njia tatu: 1) Waume wanapaswa kuwatendea wake zao "vivyo hivyo" (hili ndilo neno la msingi ambalo wanatheolojia wengi wakamilishano wanaonekana kulipuuza), kama ilivyoelezwa hapo awali kuhusu: waumini kwa Mungu wao na mfalme wao (2:13); watumwa kwa bwana zao (2:18-25); Kristo kwa wale waliomuua (2:21); na wake kwa waume zao, ikiwemo Sara kwa Ibrahimu katika Mwanzo 18 (3:1-6) – yaani, kwa kunyenyekea kwa moyo wa upole. 2) Waume wanapaswa kuishi na wake zao kwa namna inayozingatia nguvu ndogo zaidi za wake zao. 3) Waume wanapaswa kuwaheshimu wake zao, ambao (tofauti na utamaduni wa Kigiriki na Kirumi) hawako katika nafasi ya chini, kwa sababu ni warithi pamoja nao wa wokovu, walio sawa nao. "Kuheshimu" hapa ni neno lililolotumika awali katika waraka kueleza unyenyekevu ambao waumini wote wanapaswa kumwonyesha Kaisari; linganisheni 2:13 ("nyenyekeeni [kwa wenye mamlaka]") na 2:17 ("mheshimuni Kaisari"). Kwa maneno mengine, Petro, bila kutumia maneno hayo hasa, anawaambia waume kwamba wao pia wanapaswa kuwaonyesha wake zao unyenyekevu (kwa maana ya huduma ya moyo wa unyenyekevu na yenye heshima). Ikieleweka hivi, Petro, kama Paulo katika Waefeso 5, anaonekana kuirekebisha maana ya unyenyekevu katika ndoa, akiiondoa katika utii tu kwa mamlaka ya mwingine na kuielekeza kwenye ahadi ya huduma ya moyo wa unyenyekevu na ya kutakia mema. Utii kwa mamlaka unaweza kutiririka upande mmoja tu; lakini kama inavyoonyeshwa katika Waefeso 5 na 1 Petro 3, ndoa za Kikristo, bila kujali mifumo ya kijamii ambamo zimo, zinapaswa kushuhudia huduma ya moyo wa unyenyekevu inayotiririka pande zote mbili. Zaidi ya hayo, zingatieni kwamba Petro hatoi kama sababu ya unyenyekevu wa mke ukweli kwamba, kwa mpango wa Mungu, mume ana mamlaka ya upande mmoja juu ya mke wake. Kama Petro angeamini hivyo, huu ungekuwa muktadha mkamilifu wa kulitaja. Lakini hafanyi hivyo, na kwa kweli hakuna mahali popote katika Biblia ambapo waume wanaagizwa kutumia mamlaka ya upande mmoja juu ya wake zao.
66. Mwanzo 16:9
67. Kwa njia ya kupita: kama zamani kanuni ya kaya ya Aristotle na mfumo wa serikali ya kifalme, leo huenda demokrasia ndiyo mfumo bora zaidi wa serikali ambao jamii imeugundua hadi sasa.
68. 1 Petro 2:15
69. 1 Petro 3:1-2
70. Tito 2:5
71. Tito 2:10
72. 1 Timotheo 6:1
73. 1 Timotheo 5:7, 14
74. Chanzo: www.bit.ly/3EL7OgM
75. Shukrani kwa Kevin Giles katika sura ya 8 ya *What the Bible Actually Teaches on Women* kwa sehemu hii.
76. Mwanzo 9:20-27
77. Mambo ya Walawi 25:39-41; 25:44-46
78. Shukrani kwa Kevin Giles katika sura ya 8 ya *What the Bible Actually Teaches on Women* kwa sehemu hii.
79. Papa Yohane Paulo II, *Mulieris Dignitatem*, uk. 24. Imenukuliwa katika Barr, uk. 110.
80. Chanzo: www.bit.ly/2ZXK1LY
81. "Uhusiano kati ya watoto na wazazi ulitofautiana katika mambo ya msingi na ule wa utamaduni wetu wa leo. Katika ulimwengu wa kisasa inachukuliwa kwamba watoto, wakati fulani baada ya kuwa watu wazima, wanajitegemea na kuacha kuwa chini ya mamlaka ya wazazi wao. Katika ulimwengu wa kale haikuwa hivyo; huko watoto waliokuwa watu wazima walitarajiwa kubaki chini ya mamlaka ya wazazi wao hata walipokwisha kuwa watu wazima kwa muda mrefu." (Howard Marshall, *Discovering Biblical Equality*, uk. 188.)
82. Jane Hooker anatoa hoja nyingine ambayo nitaiongeza kwenye orodha ya Storms: "Kuna tofauti kubwa kati ya desturi ya utumwa katika Biblia na desturi ya utumwa ya karibuni zaidi huko Amerika." (Chanzo: www.bit.ly/3GNFnk9). Kwa hilo anaonekana kutaka kusema kwamba vuguvugu la kijamii la kukomesha utumwa katika karne zilizopita linaeleweka, lakini kwamba utumwa katika karne ya kwanza haukuwa mbaya hivyo. Lakini hata katika karne ya kwanza watumwa

walitendewa kwa ukatili. Zaidi ya hayo, anakosa kiini cha jambo: katika hali zote mbili, utumwa ulihusu kummiliki mwanadamu kwa makusudi ya kiuchumi. Kukomeshwa kwa utumwa hakukuhusu tu kutendewa vibaya kwa watumwa, bali pia namna zake laini zaidi.

83. Cain Felder (mhariri), *Stony the Road we Trod*, uk. 226. Imenukuliwa na Barr, sura ya 6.

84. Jean-Jacques Rousseau, *Emil oder Über die Erziehung* (1762). Imenukuliwa katika Barr, sura ya 6

85. John Stackhouse katika *Finally Feminist* (uk. 56) analieleza kwa ukali zaidi: “Jamii ilipokuwa ya mfumo dume, kama ilivyokuwa katika mazingira ya Agano Jipya na kama ilivyo kila mahali duniani isipokuwa katika jamii ya kisasa ya wakati wetu, kanisa liliepuka kashfa kwa kujishusha na kuendana nayo. Lakini sasa, kwa kuwa jamii ya kisasa angalau rasmi ni ya usawa, kashfa ni kwamba kanisa haliendi pamoja na jamii, wala halifurahii uhuru usio na kifani wa kuwaacha wanawake na wanaume watumike kulingana na karama zao na wito wao, bila mipaka ya kijinsia isiyo na msingi. Kashfa hii inazuia uinjilisti kwa wengine na pia ... kushikamana na kukua kwa wale ambao tayari wameongoka. ... Kuendelea kwa mfumo dume katika makanisa ndani ya jamii hii ni kizuizi cha kidini kwa [watu wengi].”